

Η τωρινή στιγμή

Στην πορεία του επαναστατικού αγώνα, η κατάργηση του κράτους, της ανταλλαγής, του καταμερισμού εργασίας και κάθε μορφής ιδιοκτησίας, η επέκταση της χαριστικότητας σαν ενοποίηση της ανθρώπινης δραστηριότητας, με άλλα λόγια η κατάργηση των τάξεων, είναι «μέτρα» που καταργούν το κεφάλαιο και που επιβάλλονται από τις ίδιες τις ανάγκες της πάλης εναντίον της καπιταλιστικής τάξης. Η επανάσταση είναι κομμουνιστικοποίηση · τον κομμουνισμό δεν τον έχει σαν σκοπό και αποτέλεσμα, αλλά σαν περιεχόμενο.

Η κομμουνιστικοποίηση και ο κομμουνισμός είναι πράγματα του μέλλοντος, αλλά πρέπει να μιλάμε γι' αυτά στο παρόν. Η κομμουνιστικοποίηση προαναγγέλλεται στους τωρινούς αγώνες όποτε το προλεταριάτο προσκρούει στην ίδια του την ύπαρξη ως τάξης, μέσα στην ταξική του δράση κατά του κεφαλαίου εντός της σχέσης εκμετάλλευσης, μέσα στην ίδια την πορεία αυτών των αγώνων · όποτε η ίδια η ύπαρξη του προλεταριάτου παράγεται σαν κάτι ξένο στο οποίο το προλεταριάτο προσκρούει στο πλαίσιο της πάλης του ως τάξης, σαν αντικειμενικός καταναγκασμός εξωτερικευμένος στην ίδια την ύπαρξη του κεφαλαίου. Το πρόβλημα είναι πια η ταξική πάλη στο εσωτερικό της. Εκείνο που οι αγώνες προαναγγέλλουν μέσα στον σημερινό κύκλο αγώνων, όποτε το ίδιο το γεγονός της δράσης του προλεταριάτου ως τάξης εμφανίζεται σαν εξωτερικός καταναγκασμός, σαν όριο που χρειάζεται να ξεπεραστεί, είναι το περιεχόμενο της μελλοντικής επανάστασης.

Τα βασικά στοιχεία μιας θεωρίας της κομμουνιστικοποίησης τοποθετούνται στο παρόν, ειδάλλως το να μιλάμε για κομμουνιστικοποίηση είναι μια ανούσια δραστηριότητα πολιτικής φαντασίας. Το να αντιλαμβανόμαστε την επανάσταση σαν κομμουνιστικοποίηση έγκειται στην τωρινή κατανόηση του γεγονότος ότι το να αγωνιζόμαστε σαν τάξη αποτελεί το όριο της ταξικής πάλης. Αυτό είναι το κρίσιμο βήμα. Το να κάνουμε το βήμα αυτό είναι ο μοναδικός τρόπος να μιλήσουμε σήμερα για την επανάσταση σαν κομμουνιστικοποίηση με τρόπο που να συνδέεται με τους τωρινούς αγώνες.

Νέα κεντρικότητα της μισθολογικής διεκδίκησης: η διεκδίκηση για τον μισθό είναι αθέμιτη

Με την κρίση του «φορντιστικού καθεστώτος συσσώρευσης» και το ξεπεράσμά του μέσα στην αναδιάρθρωση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής στις δεκαετίες του 1970 και '80, η μισθολογική διεκδίκηση γίνεται βαθμιαία, μέσα στη σχέση προλε-

ταριάτου και κεφαλαίου, *αθέμιτη και ακόμα «εκτός συστήματος»*¹. Το «μοίρασμα του πλούτου», εκτός από θεμελιωδώς συγκρουσιακό ζήτημα μέσα στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, έγινε και *ταμπού*.

Η επίθεση στον μισθό δεν αποτελεί ένα αναλλοίωτο χαρακτηριστικό του καπιταλισμού το οποίο διαρκώς επιδεινώνεται: ενώ το κεφάλαιο είναι αξία εν κινήσει, και άρα η εκμετάλλευση της εργασίας είναι ο ίδιος ο ορισμός του, η σχέση ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία μέσα στη συνολική διαδικασία αναπαραγωγής είναι πάντοτε ιστορικά συγκεκριμένη. Στην προηγούμενη φάση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, έως τα τέλη της δεκαετίας του 1960, η εκμετάλλευση αυτή παρήγε τους όρους πραγματοποίησής της που ήταν τότε οι βέλτιστοι από την ίδια τη σκοπιά της αξιοποίησης του κεφαλαίου. Αυτό περιλάμβανε όλα όσα έκαναν την αναπαραγωγή του προλεταριάτου προοδριστικό στοιχείο της αναπαραγωγής του ίδιου του κεφαλαίου: δημόσιος χαρακτήρας παρεχόμενων υπηρεσιών, περιχαράκωση της συσσώρευσης σε έναν εθνικό χώρο, έρπων πληθωρισμός που «σβήνει» την τιμαριθμική αναπροσαρμογή των μισθών, «μοίρασμα των οφελών από την αύξηση της παραγωγικότητας». Απ' όλα αυτά προέκυπτε μια συγκρότηση και θεμιτότητα, μέσα στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, του προλεταριάτου ως εθνικού συνομιλητή σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο, και μάλιστα από τη σκοπιά του ίδιου του κεφαλαίου. Από τη σοσιαλδημοκρατία έως το συμβουλιακό ρεύμα, εκείνο που διαμορφωνόταν ήταν η *εργατική ταυτότητα*.

Στον αναδιαρθρωμένο καπιταλισμό (του οποίου τώρα γνωρίζουμε την κρίση), η αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης υπέστη μια *διπλή αποσύνδεση*. Αφενός, αποσύνδεση ανάμεσα στην αξιοποίηση του κεφαλαίου και την αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης. Αφετέρου, αποσύνδεση ανάμεσα στην κατανάλωση και τον μισθό σαν εισόδημα.

Όσον αφορά την πρώτη αποσύνδεση: εμφανίζεται αρχικά σαν γεωγραφικός χωρισμός του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής σε ζώνες – καπιταλιστικά υπερκέντρα τα οποία συγκεντρώνουν τις λειτουργίες που καταλαμβάνουν την ανώτερη βαθμίδα στην ιεραρχία της οργάνωσης των επιχειρήσεων (χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες, υψηλή τεχνολογία, κέντρα ερευνών κτλ.) · δευτερεύουσες ζώνες με δραστηριότητες που απαιτούν ενδιάμεσες τεχνολογίες, ζώνες οι οποίες συγκεντρώνουν την υλικοτεχνική υποστήριξη και την εμπορική διοχέτευση και έχουν ασαφή όρια από τις περιφέρειες που επιτελούν τις δραστηριότητες συναρμολόγησης, συχνά μέσω ανάθεσης σε υποκατασκευαστές · τέλος, ζώνες κρίσεων και «κοινωνικές χωματερές», όπου ανθεί μια ολόκληρη παραοικονομία βασισμένη σε προϊόντα νόμιμα ή μη. Ενώ η αξιοποίηση του κεφαλαίου είναι ενοποιημένη διαμέσου του χωρισμού σε ζώνες, δεν συμβαίνει το ίδιο με την αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης. Καθemia από τις ζώνες αυτές έχει ιδιαίτερες διευθετήσεις αναπαραγωγής. Στον πρώτο

1 Υποσημείωση στο τέλος του κειμένου

κόσμο: μικρά στρώματα υψηλόμισθων, με ιδιωτικοποίηση των κοινωνικοασφαλιστικών κινδύνων, συνδεδεμένα με φράξιες της εργασιακής δύναμης όπου διατηρούνται ορισμένες πτυχές του «φορντισμού» και με άλλες, ολοένα πολυπληθέστερες, που υπόκεινται σε έναν «νέο συμβιβασμό» με περιεχόμενο τη *συνολική αγορά της εργασιακής δύναμης*². Στον δεύτερο κόσμο: ρύθμιση μέσω χαμηλών μισθών που επιβάλλονται από την ισχυρή πίεση των εσωτερικών μεταναστεύσεων και τη μεγάλη επισφάλεια της απασχόλησης, λίγο-πολύ σταθερές νησίδες διεθνούς υπεργολαβικής ανάθεσης, ελάχιστη ή καμία εγγύηση για τους κοινωνικοασφαλιστικούς κινδύνους, μεταναστεύσεις εργασίας. Στον τρίτο κόσμο: ανθρωπιστικές βοήθειες, διάφορα λαθρεμπόρια, αγροτική επιβίωση, ρύθμιση μέσα από κάθε είδους μαφίες και λιγο-πολύ μικροσκοπικούς πολέμους αλλά και με αναβίωση των τοπικών και εθνοτικών μορφών αλληλεγγύης. Αυτός ο χωρισμός σε ζώνες δεν μπορεί παρά να έχει μορφή φράκταλ: κάθε βαθμίδα της κλίμακας, από τον κόσμο μέχρι τη συνοικία, αναπαράγει αυτή την τριχοτόμηση. Υπάρχει πλήρης αποσύνδεση ανάμεσα στην παγκόσμια αξιοποίηση του κεφαλαίου και την αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης που ανταποκρίνεται στην αξιοποίηση αυτή. Ανάμεσα στα δύο, η αμοιβαία σχέση αυστηρής ισοδυναμίας ανάμεσα στη μαζική παραγωγή και τις διευθετήσεις αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης, ισοδυναμία που όριζε τον φορντισμό, εξαφανίστηκε³.

2 Η καπιταλιστική τάξη αγοράζει, για συνολική χρήση της, μια ορισμένη ποσότητα παραγωγικής εργασίας –με τη μεσολάβηση του κράτους ή οργανισμών με εκπροσώπηση εργοδοτών και εργαζομένων, και ολοένα περισσότερο ιδιωτικών οργανισμών που αναλαμβάνουν αυτή τη λειτουργία– και συμπληρώνει την αξία της ανάλογα με τη χρήση που της κάνει ο τάδε ή ο δείνα καπιταλιστής· ο μισθός γίνεται, όχι η πληρωμή μιας ατομικής ικανότητας με βάση την ίδια, αλλά ποσοστό της συνολικής αξίας της διαθέσιμης εργασιακής δύναμης. Η εργασιακή δύναμη προϋποτίθεται έτσι σαν ιδιοκτησία του κεφαλαίου, όχι μόνο τυπικά (ο εργαζόμενος πάντα ανήκει σε ολόκληρη την καπιταλιστική τάξη πριν πουλήσει τον εαυτό του στον έναν ή στον άλλο καπιταλιστή) αλλά και πραγματικά, κατά το ότι το κεφάλαιο πληρώνει την ατομική αναπαραγωγή της *ανεξάρτητα από την άμεση κατανάλωσή της, η οποία για κάθε συγκεκριμένη εργασιακή δύναμη είναι τυχαία*. Το κεφάλαιο δεν έγινε ξαφνικά φιλόanthρωπο· σε κάθε εργαζόμενο αναπαράγει κάτι που του ανήκει: τη γενική παραγωγική δύναμη της εργασίας, που έχει γίνει εξωτερική και ανεξάρτητη από κάθε εργαζόμενο και ακόμα κι από το άθροισμά τους. Αντιστρόφως, η εργασιακή δύναμη που βρίσκεται άμεσα σε δραστηριότητα, που καταναλώνεται παραγωγικά, βλέπει την αναγκαία εργασία της, η οποία της αναλογεί σαν ατομικό μερίδιο, να ορίζεται όχι από τις ανάγκες της δικής της αναπαραγωγής και μόνο, αλλά σαν τμήμα της γενικής εργασιακής δύναμης (που αντιπροσωπεύει το σύνολο της αναγκαίας εργασίας), σαν τμήμα της συνολικής αναγκαίας εργασίας. *Τέίνει να υπάρχει αναλογική κατανομή ανάμεσα στα εισοδήματα της εργασίας και τα εισοδήματα της μη εργασίας*.

3 Το αποτέλεσμα αυτής της παγκόσμιας επέκτασης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής με τη μορφή του χωρισμού σε ζώνες σημαίνει την προλεταριοποίηση μιας τεράστιας πλειοψηφίας του παγκόσμιου πληθυσμού και ταυτόχρονα την παραγωγή μεγάλων μαζών πλεοναζόντων προλετάριων (βλ. τις εργασίες του Mike Davis και τις παλαιότερες εργασίες του Serge Latouche).

Ο χωρισμός σε ζώνες είναι ένας λειτουργικός προσδιορισμός του κεφαλαίου: το ζητούμενο είναι να διατηρηθούν, παρὰ τη ρήξη μεταξύ των δύο, επεκτεινόμενες διεθνείς αγορές και μια πλανητική επέκταση του διαθέσιμου εργατικού δυναμικού, κι αυτό πέρα από κάθε αναγκαία σχέση σε έναν προκαθορισμένο κοινό χώρο αναπαραγωγής.

Η ρήξη μιας αναγκαίας σχέσης ανάμεσα στην αξιοποίηση του κεφαλαίου και την αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης διαρρηγνύει τους χώρους συνεκτικής αναπαραγωγής με την περιφερειακή ή και εθνική τους οριοθέτηση. Η αποσύνδεση παράγει τη διασταύρωση και την επ' άπειρον επανάληψή της. Οι περιοχές που ορίζονται σαν «ενδιάμεσες» είναι οι πιο ενδιαφέρουσες, επειδή ακριβώς είναι εκείνες με τον εντονότερο συγχρωτισμό. Το ζητούμενο είναι να διαχωριστούν, αφενός, η αναπαραγωγή και κυκλοφορία του κεφαλαίου και, αφετέρου, η αναπαραγωγή και κυκλοφορία της εργασιακής δύναμης.

Όσον αφορά τη δεύτερη αποσύνδεση: η διαρκής αύξηση των χρεών, που ευνοείται από μια πολιτική χαμηλών επιτοκίων, επιτρέπει να αυξάνονται οι δαπάνες των «νοικοκυριών» ταχύτερα από τα εισοδήματά τους. Ο ανταγωνισμός, που μειώνει τις τιμές μόνο υπό τον όρο ότι θα μειώνει τους μισθούς τους, συνοδεύεται από τη δουλεία του χρέους, το οποίο έχει γίνει εξίσου απαραίτητο με το εισόδημα για την επιβίωση⁴.

«Η αύξηση του πλούτου των νοικοκυριών, η οποία συνοδεύεται από εντεινόμενη κοινωνική ανισότητα, είναι ο ρυθμιστής, επειδή στηρίζει τη ζήτηση η οποία επικυρώνει τη χρηματοοικονομική απόδοση του κεφαλαίου. Αλλά η αύξηση αυτού του πλούτου δεν είναι δυνατή χωρίς την πιστωτική επέκταση που αυξάνει τις τιμές των περιουσιακών στοιχείων. Γι' αυτό οι πιστωτικές καταχρήσεις αντανακλώνται στις διακυμάνσεις των τιμών των περιουσιακών στοιχείων. Οι εντάσεις που ενυπάρχουν σε αυτή τη ρύθμιση εκδηλώνονται με χρηματοπιστωτικές κρίσεις, όχι με πληθωριστικές εξάρσεις. Η αναιμική αύξηση της μεγάλης πλειοψηφίας των μισθολογικών εισοδημάτων αφενός, και οι αντιπληθωριστικές πιέσεις στις τιμές από τον ανταγωνισμό των αναδυόμενων χωρών αφετέρου, καθηλώνουν τη διάδοση των τοπικά οριοθετημένων πληθωριστικών πιέσεων. [...] Η βιωσιμότητα της χρέωσης γίνεται επίκεντρο αυτού του τρόπου ρύθμισης, του οποίου η λογική συνίσταται στη μετατόπιση του μακροοικονομικού κινδύνου προς τα νοικοκυριά. [...] Όλο το χρηματοπιστωτικό σύστημα προσαρμόστηκε [σωστότερα: είχε προσαρμοστεί – σ.σ.] στη λειτουργία μιας οικονομίας στην οποία το χρέος των νοικοκυριών αποτελεί την κυριότερη πηγή της ζήτησης» (Aglietta και Berrebi, *Désordres dans le capitalisme mondial*, εκδ. Odile Jacob, σελ. 56-57-60-62).

4 «Το αποκορύφωμα είναι ότι οι μισθωτοί έχουν την τύχη να βασιανίζονται με δικά τους έξοδα, αφού η αποταμίευση την οποία χρησιμοποιεί ο χρηματοπιστωτικός κόσμος των μετόχων, εκείνος που απαιτεί απόδοση χωρίς τέλος, είναι στην πραγματικότητα δική τους.» (*Le Monde diplomatique*, Μάρτιος 2008). Περίπου 1/3 των αμερικανών μισθωτών εργάζονται για επιχειρήσεις που ο κυριότερος μέτοχός τους είναι ένα συνταξιοδοτικό ταμείο.

Ένα τέτοιο σύστημα σχέσεων μεταξύ εισοδήματος και κατανάλωσης θεμελιώνεται σε τεράστιες μισθολογικές διαφοροποιήσεις και τις ενισχύει, αλλά δεν ξεχνάει και τους φτωχούς, όπως μας δείχνει η κρίση των *subprimes* (ενυπόθηκα δάνεια μειωμένης εξασφάλισης) και η αύξηση της υπερχρέωσης σε όλες τις χώρες. Μέσα στη διαδοχή των χρηματοπιστωτικών κρίσεων οι οποίες, εδώ και μια εικοσαετία περίπου, ρυθμίζουν τον τωρινό τρόπο αξιοποίησης του κεφαλαίου, η κρίση των *subprimes* είναι η πρώτη που είχε την αφετηρία της, όχι σε χρηματοπιστωτικά περιουσιακά στοιχεία αναφερόμενα σε επενδύσεις σε κεφάλαιο, αλλά στην κατανάλωση των νοικοκυριών και, πιο συγκεκριμένα, των φτωχότερων νοικοκυριών. Με αυτή την έννοια, πρόκειται για ιδιαίτερη κρίση της «μισθωτής» σχέσης του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού, στον οποίο καθοριστικό στοιχείο ήταν (και παραμένει) η συνεχής μείωση του μεριδίου των μισθών στον παραγόμενο πλούτο, τόσο στις κεντρικές όσο και στις αναδυόμενες χώρες. Μεταξύ άλλων, αυτό διαφοροποιεί την κρίση αυτή από την κρίση του τέλους της δεκαετίας του 1960, όταν είχε προηγηθεί αύξηση του μεριδίου των μισθών⁵. Κάθε έξοδος από κρίση προϋποθέτει μαζική απαξίωση κεφαλαίου και άνοδο του ποσοστού εκμετάλλευσης, και το τελευταίο μεταφράζεται μεταξύ άλλων σε συμπίεση του μισθού. Στην παρούσα κρίση, αυτή η συμπίεση του μισθού ήδη εμπεριεχόταν διαρθρωτικά στη φάση που προηγήθηκε, και αυτός είναι ο λόγος που, για να προσδιορίσουμε ειδικά την κρίση αυτή, θα μιλήσουμε για κρίση της μισθωτής σχέσης.

Ο μισθός δεν είναι πια στοιχείο της συνολικής ρύθμισης του καπιταλισμού: υπάρχει αποσύνδεση ανάμεσα στην αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης και την αξιοποίηση του κεφαλαίου· υπάρχει αποσύνδεση ανάμεσα στο εισόδημα και την κατανάλωση, μέσω της μαζικής χρηματοπιστωτικής κινητοποίησης των μισθολογικών εισοδημάτων (τα χρέη και τα συνταξιοδοτικά ταμεία υποκαθιστούν τον άμεσο και έμμεσο μισθό και συντείνουν στον αποκλεισμό του από τον τρόπο ρύθμισης)· η κατάρτιση της εργασιακής δύναμης γίνεται λειτουργικό χαρακτηριστικό αυτού του μισθολογικού καθεστώτος. Η επισφάλεια δεν είναι μόνο το μέρος εκείνο της απασχόλησης που μπορεί να χαρακτηριστεί επισφαλές με τη στενή έννοια. Έχοντας τώρα ενσωματωθεί σε όλους τους κλάδους δραστηριότητας, αποτελεί βέβαια «καπιλιτή» για όλες τις λεγόμενες «σταθερές» θέσεις εργασίας. Οι σταθερές θέσεις εργασίας αποκτούν τα χαρακτηριστικά της επισφάλειας, όπως ιδίως την ελαστικότητα, την κινητικότητα, τη διαρκή διαθεσιμότητα, την εξωτερική ανάθεση εργασιών που καθιστά επισφαλή ακόμα και τη «σταθερή» απασχόληση στις μικρομεσαίες επιχει-

⁵ Όταν το 1955 στη Γαλλία οι απεργίες των μεταλλεργατών της Ναντ και του Σεν-Ναζέρ εξελίσσονται σε ταραχές, καταλήγουν σε ευνοϊκές μισθολογικές συμφωνίες και η εργοδοσία, για να αναχαιτίσει την εξάπλωση του κινήματος (κυρίως στην περιοχή του Παρισιού), δρομολογεί τις «Συμφωνίες Ρενό», οι οποίες εισάγουν μεγάλες αυξήσεις μισθών, τιμαριθμική αναπροσαρμογή των μισθών, τρίτη εβδομάδα άδειας μετ' αποδοχών, επικουρική σύνταξη, ημερήσιες αποζημιώσεις σε περίπτωση ασθένειας και πληρωμή των ημερών αργίας.

ρήσεις, και τη λειτουργία βάσει επιμέρους στόχων στις μεγάλες επιχειρήσεις. Ο κατάλογος των συμπυκνμάτων που παρουσιάζει η διάδοση της επισφάλειας στις τυπικά σταθερές θέσεις εργασίας είναι μεγάλος.

Υπάρχει σήμερα στη μισθολογική διεκδίκηση μια δυναμική την οποία αυτή δεν μπορούσε να έχει πριν. Δυναμική *εσωτερική*, η οποία της δίνεται από το σύνολο της σχέσης μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής όπως προέκυψε από την αναδιάρθρωση και όπως τώρα μπαίνει σε κρίση. Η σημασία της μισθολογικής διεκδίκησης έχει αλλάξει. Στο αποκορύφωμα του προηγούμενου κύκλου αγώνων, οι οπεραϊστές έβλεπαν στη μισθολογική διεκδίκηση την εργατική αυτοκατάφαση, ενώ την άρνηση της εργασίας την αντιλαμβάνονταν σαν θρίαμβο της «κοινωνικής εργασίας». Το περιεχόμενο αυτό δεν ήταν τίποτε άλλο από αντιστροφή, ενάντια στο κεφάλαιο, της σπουδαιότητας της εργασίας της εργατικής τάξης, όπως η τάξη αυτή οριζόταν και επιβεβαιωνόταν στην πρώτη αυτή φάση της πραγματικής υπαγωγής (βλ. πιο κάτω μια σημείωση σχετικά με την τυπική και την πραγματική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο). Δεν επρόκειτο μόνο για πλήρη απασχόληση· η θέση που το κεφάλαιο είχε ορίσει για την εργασία μέσα στην ίδια του την αναπαραγωγή όριζε την ικανότητα του προλεταριάτου να κάνει τη θέση αυτή όπλο κατά του κεφαλαίου.

Βέβαια, η κατανομή της εργασίμης ημέρας μεταξύ αναγκαίας εργασίας και υπερεργασίας πάντοτε ορίζει την πάλη των τάξεων. Τώρα όμως, στο πλαίσιο του αγώνα γύρω από αυτή την κατανομή, συμβαίνει το παράδοξο ότι, μέσα σε εκείνο ακριβώς που ορίζει το προλεταριάτο, στο πιο ενδόμυχο είναι του, σαν τάξη αυτού του τρόπου παραγωγής και τίποτε άλλο, εμφανίζεται πρακτικά και συγκρουσιακά ότι η ταξική του ύπαρξη γίνεται για το προλεταριάτο το όριο του ίδιου του αγώνα ως τάξης. Εκεί έγκειται ο *τωρινός* κεντρικός χαρακτήρας της μισθολογικής διεκδίκησης στην πάλη των τάξεων. Μέσα στην πιο κοινότοπη εξέλιξη της μισθολογικής διεκδίκησης, το προλεταριάτο βλέπει την ύπαρξή του ως τάξης να αντικειμενοποιείται σαν κάτι που του είναι ξένο, στον βαθμό που η ίδια η καπιταλιστική σχέση θέτει το προλεταριάτο *στο εσωτερικό της σαν έναν ξένο*.

Οι προλετάριοι δεν βρίσκουν στο κεφάλαιο, δηλαδή στη σχέση τους με τον εαυτό τους⁶, παρά μόνο όλες τις διαιρέσεις της μισθωτής εργασίας και της ανταλλα-

6 Η σχέση του προλεταριάτου με τον εαυτό του δεν είναι ποτέ «άμεση αυτοσυνείδηση», δεν είναι ποτέ αυτοτελής, αλλά είναι πάντα σχέση με το κεφάλαιο, το οποίο αποτελεί για το προλεταριάτο τη σχέση με τον εαυτό του. Ακόμα και η «εργατική ταυτότητα» είναι μια ορισμένη σχέση του προλεταριάτου με το κεφάλαιο σαν σχέση με τον εαυτό του. Η ιδιαιτερότητα της τωρινής φάσης της σχέσης εκμετάλλευσης έγκειται στο γεγονός ότι η σχέση του προλεταριάτου με το κεφάλαιο δεν περιέχει πια στο εσωτερικό της μια σχέση του προλεταριάτου με τον εαυτό του η οποία θα επιβεβαίωνε μια δική του ταυτότητα απέναντι στο κεφάλαιο. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι σήμερα η ανώτερη μορφή της «τάξης για τον εαυτό της» είναι οι εξεγερσιακές ταραχές, δηλαδή η αναγνώριση εκ μέρους των προλετάρων, με την επίθεσή

γής, και καμία οργανωτική ή πολιτική μορφή, καμία διεκδίκηση, δεν μπορεί πια να υπερβεί αυτή τη διαίρεση. Μέσα στην ίδια τη δυναμική της καπιταλιστικής ανάπτυξης, η διεκδίκηση εμφανιζόταν σαν συναλλαγή προσαρμοσμένη στους μετασχηματισμούς της σχέσης εκμετάλλευσης: η θεμιτότητά της θεμελιωνόταν στον αναγκαίο δεσμό ανάμεσα στους μετασχηματισμούς της παραγωγικής διαδικασίας και τις συνθήκες της αναπαραγωγής. Η αναδιάρθρωση που καθορίζει τη μορφή της σχέσης στον τωρινό κύκλο αγώνων σάρωσε αυτή την ανάγκη, στερώντας από τη διεκδίκηση τη θεμιτότητα που της προσέδιδε ο προηγούμενος κύκλος αγώνων. Η διεκδίκηση δεν δομεί πια μια σχέση με το κεφάλαιο η οποία εμπεριέχει την ικανότητα του προλεταριάτου να βρει μέσα του την ίδια του τη βάση, την ίδια του τη συγκρότηση, την ίδια του την πραγματικότητα, πάνω στο θεμέλιο μιας εργατικής ταυτότητας την οποία επιβεβαιώνει η αναπαραγωγή του κεφαλαίου μέσα στις συγκεκριμένες ιστορικές διαδικασίες της. Το προλεταριάτο αναγνωρίζει το κεφάλαιο σαν τον λόγο ύπαρξής του, σαν την ίδια του την ύπαρξη ορθωμένη απέναντί του, *σαν τη μοναδική αναγκαιότητα της δικής του ύπαρξης*. Το προλεταριάτο βλέπει εφεξής την ύπαρξή του ως τάξης να αντικειμενοποιείται στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου σαν κάτι που του είναι ξένο και που οδηγείται να το αμφισβητήσει.

Υπάρχει σήμερα μια διαρθρωτική συνύφανση ανάμεσα, αφενός, στην αντίθεση του προλεταριάτου προς το κεφάλαιο (κάτι που εμπεριέχει τη διεκδίκηση) και, αφετέρου, την αυτοαμφισβήτησή του ως τάξης που δεν είναι τίποτε άλλο από τη σχέση της με το κεφάλαιο. Για την καπιταλιστική τάξη η διεκδικητική απεργία δεν είναι πια θεμιτή, αντίθετα απ' ό,τι ίσχυε σε μια εσωτερική και εν πολλοίς εθνική συγκρουσιακή διαδικασία συσώρευσης που αποκλήθηκε «φορντιστική».

Αυτή τη συνύφανση ανάμεσα στη διεκδίκηση και την αυτοαμφισβήτηση των προλετάρων ως προλετάρων, που χαρακτηρίζει τον τωρινό κύκλο αγώνων και συνοψίζεται στο ταξικό ανήκειν σαν γενικό όριο των αγώνων στον τωρινό κύκλο, την ξαναβρίσκουμε με ειδικό τρόπο μέχρι και στην κατ' εξοχήν διεκδίκηση: τη μισθολογική διεκδίκηση. Στην περίπτωση αυτή, η διεκδίκηση δεν εξαφανίζεται· την αλλαγή της σημασίας της πρέπει να την αναζητήσουμε μέσα στην ίδια. Με τη σημερινή κρίση, η μισθολογική διεκδίκηση έχει γίνει ένα αντιφατικό σύστημα: ο μισθός είναι απαραίτητος και αποσυνδεδεμένος· στο έπακρο συμπιεσμένος σαν εισόδημα και κεντρικός σαν κατανάλωση και χρηματοπιστωτική κυκλοφορία· η μισθολογική διεκδίκηση ενοποιείται σαν δράση μιας κοινωνικής εργασιακής δύναμης που είναι παγκόσμια και, ακριβώς γι' αυτό, κατατμημένη και χωρισμένη σε ζώνες.

τους σε όλες τις συνθήκες ύπαρξης και αναπαραγωγής του προλεταριάτου, ότι μέσα στο κεφάλαιο αποτελούν μια εξωτερικότητα. Το προλεταριάτο δεν αναγνωρίζει πια τον εαυτό του σαν τάξη παρά μόνο υπάρχοντας πλήρως έξω από τον εαυτό του.

Η κρίση

Η τωρινή κρίση πρέπει να χαρακτηριστεί ιστορικά και ειδικά μέσα στην ιδιομορφία της σαν *κρίση της μισθωτής σχέσης*. Πάντα μπορούμε να ανάγουμε όλες τις κρίσεις στην πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους και να αντιμετωπίζουμε τις μορφές εμφάνισης απλώς και μόνο σαν επιφάσεις που θα μπορούσαμε, στη θεμελιώδη ανάλυση, να τις αφήσουμε στην άκρη μην πολυξέροντας τι να τις κάνουμε. Έτσι όμως θα ξεχνούσαμε ότι οι μορφές εμφάνισης είναι το σύνολο της πραγματικότητας και ότι η ουσία (η πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους) είναι μια έννοια, ένα «νοητικό συγκεκριμένο». Η ίδια η έννοια της κρίσης είναι αδιανόητη χωρίς τις μορφές εμφάνισης της, παράγεται μέσα τους, δεν είναι μια «αληθινή πραγματικότητα» που κρύβεται κάτω απ' αυτές.

Η τωρινή κρίση ξέσπασε επειδή ορισμένοι προλετάριοι δεν μπορούσαν πια να πληρώνουν τα δάνειά τους. Ξέσπασε εξαιτίας της ίδιας της μισθωτής σχέσης που θεμελιώνει τη χρηματιστικοποίηση της καπιταλιστικής οικονομίας: συμπίεση μισθών σαν αναγκαία προϋπόθεση για τη «δημιουργία αξίας»· παγκόσμιος ανταγωνισμός του εργατικού δυναμικού. Η εκμετάλλευση του προλεταριάτου σε παγκόσμια κλίμακα είναι η κρυμμένη όψη και η προϋπόθεση της παγκοσμιοποίησης και της αναπαγωγής αυτού του κεφαλαίου που τείνει σε έναν απόλυτο βαθμό αφαίρεσης. Εκείνο που άλλαξε στην τωρινή περίοδο είναι η κλίμακα του πεδίου μέσα στο οποίο ασκείται αυτή η πίεση: τιμή αναφοράς όλων των εμπορευμάτων, συμπεριλαμβανομένης της εργασιακής δύναμης, έγινε η παγκόσμια κατώτατη τιμή. Κάτι που σημαίνει δραστική μείωση αν όχι εξαφάνιση –μέσω της πειθαρχίας που επιβάλλεται από το χρηματιστικό κεφάλαιο και μορφοποιεί το παραγωγικό κεφάλαιο– των αποδεικτών διαφορών στα ποσοστά κέρδους. Η επιζήτηση του μέγιστου κέρδους δεν είναι κάτι καινούργιο, αλλά, με το τέλος της παραλληλίας μεταξύ αύξησης της παραγωγικότητας και αύξησης των μισθών, άλλαξε το μισθολογικό πρότυπο καθώς και ο χώρος αναλογικής κατανομής του κέρδους μέσα στον οποίο ασκείται η πίεση αυτή: η χρηματιστικοποίηση του κεφαλαίου είναι πάνω απ' όλα ήττα των εργατών απέναντι στο κεφάλαιο⁷. Η συμπίεση των μισθών είναι αναγκαία όχι μόνο επειδή η επιζήτηση της μέγιστης υπερεργασίας αποτελεί γενική διαρθρωτική αναγκαιότητα (πάντοτε ιστορικά συγκεκριμένη) του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, αλλά και ειδικότερα επειδή αποτελεί λειτουργική προϋπόθεση στον χρηματιστικοποιημένο καπιταλισμό για να αποφευχθεί η διάδοση πληθωριστικών πιέσεων σε ένα σύστημα συσσωρευσης που βασίζεται στη συνεχή τροφοδοσία σε ρευστότητα. Με την κρίση των *subprimes*, αυτή ακριβώς η λειτουργική αναγκαιότητα επανεμφανίζεται με αρνητικό τρόπο στο εσωτερικό του ιστορικού τρόπου συσσωρευσης του κεφαλαίου.

7 Η χρηματιστικοποίηση αυτή δεν αποτέλεσε εφαρμογή κάποιου σχεδίου. Συγκροτήθηκε στην πορεία, κατά τη δεκαετία του 1970 και τις αρχές της δεκαετίας του 1980.

Εκείνο που βρίσκεται στον πυρήνα της τωρινής κρίσης είναι η μισθωτή σχέση. Η τωρινή κρίση είναι η απαρχή της φάσης ανατροπής των προσδιοριστικών στοιχείων και της δυναμικής του καπιταλισμού όπως αυτός προέκυψε από την αναδιάρθρωση των δεκαετιών του 1970 και 1980. Εκείνο που διαρρηγνύεται σήμερα, και που μετατρέπεται σε εμπόδια και σε προωθητικούς παράγοντες της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους, είναι ακριβώς ό,τι είχε συγκροτήσει τη δυναμική του συστήματος (συνύφανση της χρηματιστικοποίησης του παραγωγικού κεφαλαίου και της διπλής αποσύνδεσης του μισθού).

Όλες οι αντιφάσεις διαπλέκονται μετά το 2005 για να οδηγήσουν στο ξέσπασμα της τωρινής κρίσης. Πρώτα απ' όλα, η αύξηση της κατανάλωσης χάρη στην αύξηση του χρέους, ενώ οι μισθοί λιμνάζουν ή εμφανίζουν πενιχρή αύξηση· έπειτα, η αύξηση των πάγιων επενδύσεων των επιχειρήσεων χάρη σε ένα ποσοστό κέρδους με ελαφρώς ανοδική τάση μετά το 2002⁸, που με τη σειρά της βασίζεται στη συμπύεση των μισθών. Υπάρχει ταυτόχρονα υπερσυσσώρευση κεφαλαίου και υπερπαραγωγή εμπορευμάτων: υπερσυσσώρευση επειδή υπάρχει υποκατανάλωση· υποκατανάλωση επειδή υπάρχει υπερσυσσώρευση.

Οι προλετάριοι ποτέ δεν καταναλώνουν μέρος της υπεραξίας, αντίθετα απ' ό,τι υπονοούν οι θεωρίες της υποκατανάλωσης οι οποίες αντιπαραθέτουν την πτώση ή στασιμότητα των μισθών και την πραγματοποίηση της προκείμενης αυξανόμενης υπεραξίας. Το μυστικό έγκειται στον υπερβολικά μεγάλο μετασχηματισμό εισοδήματος σε σταθερό κεφάλαιο, μέσω του οποίου η παραγωγή αυξάνεται ποσοτικά ενώ το ποσοστό κέρδους εμφανίζει πτωτική τάση μαζί με την καταναλωτική ικανότητα της κοινωνίας. Η εργατική κατανάλωση μπλοκάρεται, συγκριτικά με την αυξανόμενη παραγωγή, επειδή υπερβολικά πολύ εισόδημα μετασχηματίστηκε σε σταθερό κεφάλαιο (σε τελική ανάλυση η παραγωγή μέσω παραγωγής δεν μπορεί παρά να υπηρετεί την τελική κατανάλωση)· υπερβολικά πολύ εισόδημα μετασχηματίστηκε σε σταθερό κεφάλαιο επειδή σκοπός της καπιταλιστικής παραγωγής είναι η μέγιστη παραγωγή υπεραξίας και η σχετική μείωση της εργατικής κατανάλωσης. Η μείωση αυτή μπλοκάρει τότε την αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Ταυτόχρονα μπλοκάρει ο μετασχηματισμός της αυξημένης υπεραξίας σε πρόσθετο κεφάλαιο εξαιτίας, αφενός, του μικρού βαθμού αύξησης της εκμετάλλευσης που θα μπορούσε να προκύψει και, αφετέρου, του ήδη επιτευχθέντος βαθμού μείωσης της εργατικής κατανάλωσης, η οποία δεν θα μπορούσε να συνεχιστεί παρά μόνο με μια επιτάχυνση του μετασχηματισμού εισοδήματος σε κεφάλαιο.

Πρόκειται για κρίση της μισθωτής σχέσης, ως ικανότητας αξιοποίησης του κεφαλαίου και ως ικανότητας αναπαραγωγής της εργατικής τάξης. Για να μην αφήσουμε στην άκρη τις μορφές εμφάνισης και για να προσδιορίσουμε ειδικά την τωρινή

⁸ Δηλαδή μετά την κρίση του 1997–2001, η οποία προκάλεσε κάποια απαξίωση κεφαλαίου αλλά όχι μείωση της πλεονάζουσας παραγωγικής ικανότητας στα ασιατικά εργοστάσια

κρίση, χρειάζεται να ενοποιηθεί η θεωρία των κρίσεων⁹. Πρόκειται για μια κρίση στην οποία επιβεβαιώνεται η ταυτότητα υπερσυσσώρευσης και υποκατανάλωσης, κρίση της μισθωτής σχέσης και της αμοιβαίας συνεπαγωγής μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου, κρίση στην οποία το προλεταριάτο, ενάντια και μέσα στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, βρίσκεται αντιμέτωπο με την ίδια του την ύπαρξη και δράση ως τάξης με τη μορφή ορίου προς υπέρβαση.

Πέρα από την έννοια της «τελικής κρίσης του καπιταλισμού», η οποία στερείται νοήματος σε θεωρητικό επίπεδο, θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε σχετικά με τη φύση αυτής της κρίσης: πρόκειται άραγε για την τελική κρίση αυτής της φάσης συσσώρευσης; Μπορούμε να διακινδυνεύσουμε μια αρνητική απάντηση.

Πρόκειται όντως για διαρθρωτική κρίση αυτής της φάσης συσσώρευσης, για διαρθρωτική κρίση την οποία χαρακτηρίζουμε ειδικά σαν κρίση της μισθωτής σχέσης. Αλλά αυτή η διαρθρωτική κρίση προετοιμάζει μια κρίση της νομισματικής δημιουργίας (κρίση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής με τις ειδικές μορφές της φάσης συσσώρευσης που χαρακτηρίζεται από τη χρηματιστικοποίηση της αξιοποίησης και τις διαρθρωτικές νομισματικές αλλαγές που εγκαινιάστηκαν το 1971), η οποία, μέσα στην κρίση της μισθωτής σχέσης στην οποία εγγράφεται, διατηρεί και υπερβαίνει αυτή την τελευταία και γίνεται *κρίση της αξίας*. Κρίση της ανθρώπινης δραστηριότητας ως ποσοτικά σταθμίσιμης με κοινό μέτρο.

Η κρίση της νομισματικής δημιουργίας και η κρίση της μισθωτής σχέσης συγκροτούνται αμοιβαία η μια μέσα στην άλλη. Στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής η αξία δεν είναι η γενικευμένη κοινωνική μορφή των προϊόντων στην ανταλλαγή παρά μόνο επειδή είναι αξία εν κινήσει, επειδή δεν χάνεται ποτέ χάρη στην ανταλλαγή με την εργασιακή δύναμη. Η κρίση της νομισματικής δημιουργίας, κρίση του χρήματος ως αυτονομημένης μορφής της αξίας, δεν είναι μόνο κρίση της κυκλοφορίας, των ανταλλαγών, αλλά και κρίση της ανταλλαγής εμπορευμάτων στον βαθμό που τα εμπορεύματα αυτά είναι κεφάλαιο, δηλαδή φορείς υπεραξίας, πλεονάζοντος χρόνου εργασίας. Μια κρίση της νομισματικής δημιουργίας που επέρχεται ιστορικά σαν κρίση της μισθωτής σχέσης, ή μια κρίση της μισθωτής σχέσης σαν νομισματική

⁹ Όσον αφορά τη θεωρία των κρίσεων ο μαρξισμός διασπάστηκε σε δύο μεγάλες τάσεις. Η πρώτη εξήγει τις κρίσεις με βάση την εργατική υποκατανάλωση και συνεπώς τις δυσκολίες στην πραγματοποίηση της υπεραξίας: πρόκειται για τις αντιλήψεις περί υποκατανάλωσης. Η δεύτερη βασίζεται στην πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους και άρα στην ανεπάρκεια υπεραξίας σε σχέση με τη συσσώρευση του κεφαλαίου, στην οποία το μεταβλητό μέρος του κεφαλαίου μειώνεται συγκριτικά με το σταθερό του μέρος: η κρίση είναι κρίση υπερσυσσώρευσης σε σχέση με τις δυνατότητες αξιοποίησης του συσσωρευμένου κεφαλαίου. Στον Μαρξ βρίσκουμε στοιχεία που δικαιολογούν και τις δύο θέσεις, αλλά επίσης, κι αυτό είναι το σημαντικότερο, τον συγκεκριισμό τους. Η ενοποίηση της θεωρίας των κρίσεων είναι δυνατή μόνο πάνω στη βάση της δεύτερης. Με την έννοια αυτή δεν πρόκειται, αν κυριολεκτήσουμε, για «ενοποίηση» αλλά για τη δεύτερη που αναπτύσσεται σε ολότητα, που ωθείται στα όριά της.

κρίση, είναι κρίση της αξίας ως κεφαλαίου ή του κεφαλαίου ως αξίας, δηλαδή, για να το συνοψίσουμε, είναι κρίση της αξίας εν κινήσει: η μοναδική κρίση της αξίας. Η σύζευξη αυτή δεν ενυπήρχε από καταβολής κόσμου στην έννοια του κεφαλαίου, αλλά συντελείται σαν κρίση μιας συγκεκριμένης φάσης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η ενότητα της κρίσης της νομισματικής δημιουργίας που ενσωματώνει την κρίση της μισθωτής σχέσης προσδιορίζει τότε –σαν κρίση της αξίας– ότι το συγκεκριμένο ιστορικό περιεχόμενο της είναι το κεφάλαιο σαν αντίφαση εν κινήσει. Όπως εκτίθεται στο μακροσκελές απόσπασμα που ακολουθεί, το να αποτελεί αντίφαση εν κινήσει είναι για το κεφάλαιο η ίδια η δυναμική του, αλλά η δυναμική αυτή, *όταν διακρίνεται στα άμεσα χαρακτηριστικά αυτής της κρίσης*, γίνεται η αντίφαση του παιχιδιού που καταργεί τον κανόνα του.

«Η ανταλλαγή ζωντανής με αντικειμενοποιημένη εργασία, δηλαδή η τοποθέτηση της κοινωνικής εργασίας στη μορφή της αντίθεσης κεφαλαίου και μισθωτής εργασίας, είναι η τελευταία ανάπτυξη της *αξιακής σχέσης* και της παραγωγής που βασίζεται στην αξία. Προϋπόθεσή της είναι και παραμένει: η μάζα άμεσου χρόνου εργασίας, η ποσότητα καταβλημένης εργασίας να αποτελεί τον αποφασιστικό παράγοντα στην παραγωγή του πλούτου. Όμως στο μέτρο που αναπτύσσεται η μεγάλη βιομηχανία, η δημιουργία του πραγματικού πλούτου ολοένα λιγότερο εξαρτιέται από τον χρόνο εργασίας και την ποσότητα καταβλημένης εργασίας· ολοένα περισσότερο από τη δύναμη των υλικών παραγόντων που κινητοποιούνται στη διάρκεια του εργάσιμου χρόνου· και η δύναμη αυτή –η ισχυρή τους αποτελεσματικότητα– δεν βρίσκεται σε καμιά σχέση προς τον άμεσο χρόνο εργασίας που κοστίζει η παραγωγή τους, αλλά αντίθετα εξαρτιέται από τη γενική κατάσταση της επιστήμης και την πρόοδο της τεχνολογίας, δηλαδή από την εφαρμογή αυτής της επιστήμης στην παραγωγή. [...] Δεν παρεμβάλλει πια ο εργάτης το τροποποιημένο φυσικό αντικείμενο σαν ενδιάμεσο όρο ανάμεσα στο αντικείμενο και τον εαυτό του· αντίθετα, παρεμβάλλει τη φυσική διαδικασία –που την μετατρέπει σε βιομηχανική– σαν μέσο ανάμεσα στον εαυτό του και την ανόργανη φύση, που την εξουσιάζει. Προβάλλει δίπλα στην παραγωγική διαδικασία αντί να αποτελεί τον κυριότερο παράγοντά της.

»Σ' αυτή τη μεταλλαγή, σαν ο μεγάλος ακρογωνιαίος λίθος της παραγωγής και του πλούτου δεν εμφανίζεται η άμεση εργασία που εκτελεί ο ίδιος ο άνθρωπος, ούτε ο χρόνος αυτής της εργασίας, αλλά η ιδιοποίηση της γενικής παραγωγικής δύναμης του ανθρώπου, η δική του κατανόηση της φύσης και ο εξουσιασμός της διαμέσου της υπαρξης του ανθρώπου σαν κοινωνικού σώματος – μ' ένα λόγο, η ανάπτυξη του κοινωνικού ατόμου.

»Η γλοπή του ξένου εργάσιμου χρόνου, όπου βασίζεται ο σημερινός πλούτος, παρουσιάζεται σαν μίξερη βάση μπροστά σ' αυτή τη νέα βάση που δημιούργησε και ανέπτυξε η ίδια η μεγάλη βιομηχανία.

»Από τη στιγμή που η εργασία στην άμεση μορφή παύει να αποτελεί τη μεγάλη πηγή του πλούτου, παύει –αναγκαστικά– ο χρόνος εργασίας να είναι μέτρο του πλούτου, και άρα η ανταλλακτική αξία μέτρο της αξίας χρήσης. Η *υπερεργασία των πολλών* έπαψε να είναι όρος για την ανάπτυξη του γενικού πλούτου, όπως και η *μη-εργασία των λίγων* έπαψε να είναι όρος για την ανάπτυξη των γενικών δυνάμεων του ανθρώπινου μυαλού. [...]

»Το ίδιο το κεφάλαιο είναι η κινούμενη αντίφαση: προσπαθεί να περιορίσει τον χρόνο εργασίας στο ελάχιστο, ενώ από την άλλη μεριά τοποθετεί τον χρόνο εργασίας σαν μοναδικό μέτρο και πηγή του πλούτου. Μειώνει άρα τον εργάσιμο χρόνο με τη μορφή της αναγκαστικής εργασίας για να τον αυξήσει με τη μορφή της υπερεργασίας· άρα τοποθετεί την υπερεργασία ολοένα περισσότερο σαν όρο –ζήτημα ζωής και θανάτου– για την αναγκασία.

»Από τη μια μεριά λοιπόν ξυπνά όλες τις δυνάμεις της επιστήμης και της φύσης, όπως και του κοινωνικού συνδυασμού και της κοινωνικής συναλλαγής, για να κάνει τη δημιουργία του πλούτου ανεξάρτητη (σχετικά) από τον χρόνο εργασίας που καταβλήθηκε γι' αυτόν. Από την άλλη μεριά, αυτές τις γιγάντιες κοινωνικές δυνάμεις που δημιουργήθηκαν μ' αυτό τον τρόπο θέλει να τις μετρήσει με τον χρόνο εργασίας, και να τις περιχαρακώσει μέσα στα όρια που απαιτούνται για τη διατήρηση της ήδη δημιουργημένης αξίας σαν αξίας. Οι παραγωγικές δυνάμεις και οι κοινωνικές σχέσεις –που κι οι δυο είναι διαφορετικές πλευρές της ανάπτυξης του κοινωνικού ατόμου– εμφανίζονται στο κεφάλαιο απλά και μόνο σαν μέσα, και για το κεφάλαιο δεν είναι παρά μέσα για να συνεχίσει να παράγει πάνω στη δική του στενή βάση. Στην πραγματικότητα όμως αποτελούν τους υλικούς όρους για να το ανατινάξουν.» (Μαρξ, *Βασικές γραμμές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας*, μετ. Δ. Διβάρης, εκδ. Στοχαστής, τόμος Β', σελ. 538-9).

Το κεφάλαιο σαν αντίφαση εν κινήσει γίνεται ο γενικότερος τρόπος για να χαρακτηρισθεί η δραστηριότητα του προλεταριάτου στην κρίση αυτή, όταν το προλεταριάτο, μέσα στους αγώνες του, παράγει την ίδια του την ταξική ύπαρξη σαν όριο της ταξικής του δραστηριότητας.

Τέλος της παλιάς σχηματοποίησης των ορίων: τέλος του ριζοσπαστικού δημοκρατισμού, τέλος του ακτιβισμού

Η δράση του προλεταριάτου ως τάξης είναι το ίδιο το όριο της ταξικής πάλης: να ποιο είναι, στη σχέση μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου που προέκυψε από την αναδιάρθρωση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής μέσω της κρίσης της δεκαετίας του 1970, το γενικότερο προσδιοριστικό στοιχείο του τωρινού κύκλου αγώνων. Ενώ το όριο καθαυτό εξακολουθεί να υφίσταται, οι σχηματοποιήσεις του υπόκεινται σε εξέλιξη ή και σε εξαφάνιση. Η εκρηκτική σύνδεση της κρίσης της μισθωτής σχέσης και του αθέμιτου της μισθολογικής διεκδίκησης, που βρίσκεται στον πυρήνα της τωρινής στιγμής, επιφέρει το τέλος του εναλλακτισμού, με τη μορφή τόσο του ακτιβισμού (κίνημα άμεσης δράσης) όσο και του ριζοσπαστικού δημοκρατισμού¹⁰ (που συνδέονται ιστορικά μεταξύ τους). Δεν υπάρχει πια ένας άλλος εφικτός κόσμος εδώ και τώρα, ούτε πάνω στη βάση της εργασίας που προσαρμόζει το κεφάλαιο στον εαυτό της, ούτε πάνω στη βάση της κριτικής της εργασίας ως προαπαιτούμενου και προϋπόθεσης για την κατάργηση του κεφαλαίου. Η τωρινή κρίση, που είναι κατά ειδικό τρόπο κρίση της μισθωτής σχέσης, τα έκανε όλα αυτά παρωχημένα.

Αν πάρουμε για παράδειγμα τις μεγάλες κινητοποιήσεις κατά των συνόδων κορυφής στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και στις αρχές της δεκαετίας του 2000, οι τάσεις που δραστηριοποιούνται εκεί, έστω κι αν δεν μπορούν να χαρακτηριστούν όλες σαν ριζοσπαστικοδημοκρατικές, οδηγούνται στη συνύπαρξη ή και στην αλληλοδιείσδυση: Μπλαν Μπλου, Κομπάς και *Tutte bianche* στη Γένοβα, παρά τις σοβα-

10 Αυτό που αποκαλούμε ριζοσπαστικό δημοκρατισμό δεν ορίζει απλώς μια ιδεολογία (την ιδεολογία της «κοινωνίας των πολιτών», τον «πολιτοκεντρισμό»), αλλά επίσης αποτελεί μια πρακτική της οποίας το περιεχόμενο συνίσταται στη σχηματοποίηση και επιβεβαίωση των ορίων των τωρινών αγώνων μέσα στην ιδιαιτερότητά τους. Εκείνο που αποτελεί την επαναστατική δυναμική αυτού του κύκλου αγώνων αποτελεί ταυτόχρονα και το εγγενές του όριο. Το προλεταριάτο παράγει όλα όσα το συνθέτουν, όλη του την ύπαρξη, μέσα στις κατηγορίες του κεφαλαίου, και γι' αυτό ακριβώς μπορεί να αποτελέσει την κατάργησή του· αλλά αυτό είναι ταυτόχρονα και ολόκληρο το όριο των αγώνων αυτής της περιόδου, που το σχηματοποιεί ο ριζοσπαστικός δημοκρατισμός: η επικύρωση της ύπαρξης της τάξης εντός του κεφαλαίου. Όλα αυτά είναι απολύτως πραγματικά μέσα στην ταξική πάλη. Για τον ριζοσπαστικό δημοκρατισμό, η κριτική του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής περιορίζεται στην αναγκαιότητα για το προλεταριάτο να ελέγχει τις συνθήκες ύπαρξής του. Να γιατί αυτό το κοινωνικό κίνημα βρίσκεται στη δημοκρατία, την οποία διεκδικεί σαν ριζοσπαστική, τη μορφή και το πιο γενικό περιεχόμενο της ύπαρξης και της δράσης του (κυριαρχία, έλεγχος). Ο προλετάριος αντικαθίσταται από τον πολίτη, η επανάσταση από τον εναλλακτισμό. Το κίνημα αυτό είναι πολύ πλατύ: περιλαμβάνει από μορφές που δεν διεκδικούν παρά μόνο μια διευθέτηση, έναν καπιταλισμό με ανθρώπινο πρόσωπο, μέχρι εναλλακτικές προοπτικές που θέλουν να πιστεύουν ότι έρχονται σε ρήξη με τον καπιταλισμό ενώ παραμένουν στην προβληματική της κυριαρχίας, του ελέγχου, της διαχείρισης.

ρές τριβές· επιμελητεία και υποδομές που παρέχονται από το Κοινωνικό Φόρουμ της Γένοβας· το Inpreg που προβλέπει τη θέση του Μπλακ Μπλοκ στην Πράγα, κτλ. Επρόκειτο απλώς για μια μεταβατική φάση στην πορεία του τωρινού κύκλου αγώνων.

Μια σελίδα έχει γυρίσει:

- Το τέλος των μεγάλων διαδηλώσεων κατά των συνόδων κορυφής σημαίνει την παρακμή του ακτιβισμού, ενώ ταυτόχρονα αποκαλύπτεται με τον τρόπο αυτό η στενή σύνδεσή του με τον ριζοσπαστικό δημοκρατισμό.
- Η επιτυχία που γνώρισαν στους κύκλους αυτούς οι θεωρίες για μια στρατηγική «αποσιόρησης» (αναδίπλωση σε «βάσεις των μετόπισθεν», προετοιμασία και οργάνωση της μυθικής διακοπής των ροών) επιβεβαίωσε την *οριστική* μεταστροφή τους προς τον εναλλακτισμό.
- Στις ταραχές της Ελλάδας, οι κύκλοι αυτοί συνάντησαν το εγγενές όριό τους ακριβώς τη στιγμή όπου δεν μπορούσαν πια να είναι «εναλλακτικοί» και «ακτιβιστές».
- Η ολοένα μεγαλύτερη βιαιότητα με την οποία η κρίση άρχισε να πλήττει τους «16 – 25χρονους» θα «αποεναλλακτικοποιήσει» τους «εναλλακτικούς κύκλους», για τους οποίους θα αντιστραφεί η σχέση που ξεκινούσε από «ερωτήματα σχετικά με τον κομμουνισμό» για να καταλήξει στον αγώνα κατά του καπιταλισμού.
- Ακόμα σημαντικότερο: η γενική απεργία και οι ταραχές στη Γουαδελούπη και στη Μαρτινίκα, και οι αγώνες –παντού– κατά των απολύσεων και υπέρ του μισθού σημαίνουν ότι η διεκδίκηση για τον μισθό, δηλαδή γύρω από την εκμετάλλευση με την πιο τετριμμένη μορφή της, είναι το πεδίο όπου προετοιμάζεται η εκ μέρους του προλεταριάτου αμφισβήτηση του ίδιου του ορισμού του ως τάξης.

Ο ριζοσπαστικός δημοκρατισμός σχηματοποιούσε τα όρια αυτού του κύκλου αγώνων ακριβώς με το να μετατρέπει το κεφάλαιο σε αζεπέραστο ορίζοντα της εργασίας· ο εναλλακτικός ακτιβισμός αυτονομούσε τη δυναμική αυτού του κύκλου μετατρέποντας την αμφισβήτηση της προλεταριακής συνθήκης σε προαπαιτούμενο, σε προϋπόθεση της κριτικής του κεφαλαίου. Και για τους δύο «ένας άλλος κόσμος ήταν εφικτός» απέναντι ή ενάντια στον σημερινό κόσμο.

Ο ακτιβισμός ήταν η αυτονόμηση της δυναμικής αυτού του κύκλου, με όλες τις ιδεολογικές αναδιατυπώσεις που αυτό συνεπαγόταν. Η δράση του προλεταριάτου ως τάξης και η αυτοαμφισβήτησή του ως τάξης, δύο όροι που είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι σε μια ταξική αντίφαση, διαχωρίζονταν· πρόκειται για το αν το προλεταριάτο συναντά στον ίδιο τον ταξικό χαρακτήρα της δράσης του το όριο της δράσης

του ως τάξης. Ο εναλλακτισμός αντικαθιστά μια αντιφατική διεργασία εσωτερικής παραγωγής της υπέρβασης. Η αμφισβήτηση του ταξικού ανήκειν ήταν κάτι που έπρεπε να πραγματοποιηθεί *απέναντι* στο κεφάλαιο και όχι κάτι εγγενές στην αντίφαση την οποία συνιστά η εκμετάλλευση. Με τον ριζοσπαστικό δημοκρατισμό ή με τον ακτιβισμό, μια άλλη ζωή ήταν εφικτή στον βαθμό που η υπέρβαση του κεφαλαίου βιωνόταν, γινόταν έμπρακτη δραστηριότητα, σαν το άλλο σκέλος μιας διάζευξης της οποίας το πρώτο ήταν το κεφάλαιο.

Το γεγονός ότι το προλεταριάτο είναι μια τάξη χωρίς επιβεβαίωση του εαυτού της μέσα στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου (απ' όπου προβάλλει συχνά η παραδειγματική κατάσταση του νεαρού ανέργου), το γεγονός ότι είναι μια τάξη αυτού του τρόπου παραγωγής που βρίσκεται σε αντίφαση μαζί του, αυτονομούνταν σε ουσία, σε τρόπο ύπαρξης. Έτσι απορριπτόταν, σαν κάτι εξωτερικό, το εγγενές όριο αυτής της αντιφατικής σχέσης που ορίζει τον νέο κύκλο αγώνων: ο ορισμός της τάξης αποικλειστικά και μόνο μέσα στην αντιφατική της σχέση με το κεφάλαιο.

Σ' αυτό τον κύκλο αγώνων, έπειτα από την αναδιάρθρωση του κεφαλαίου, η αντίφαση μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου τοποθετείται στο επίπεδο της συνολικής αναπαραγωγής, άρα και της αμοιβαίας αναπαραγωγής των τάξεων. Η αντίφαση αυτή δεν εμπεριέχει πια καμία αυτοτελή επιβεβαίωση του προλεταριάτου: τέλος του προγραμματισμού, τέλος της εργατικής ταυτότητας, τέλος εκείνου που άλλοι αποκαλούν «παλιό εργατικό κίνημα». Σ' αυτή τη δομή της αντίφασης, το προλεταριάτο μπορεί, μέσα στην αντίφασή του με το κεφάλαιο η οποία είναι αμοιβαία συνεπαγωγή με αυτό (η εκμετάλλευση), να αμφισβητήσει τον εαυτό του σαν τάξη. Από εδώ προκύπτει ότι η κατάργηση του κεφαλαίου είναι και δική του κατάργηση, κατάργηση όλων των τάξεων και κομμουνιστικοποίηση της κοινωνίας.

Ωστόσο, αυτή η επαναστατική (κομμουνιστική) δυναμική του τωρινού κύκλου εμπεριέχει άμεσα, εγγενώς, σαν όριο της αυτό που δεν θα της επέτρεπε ούτε καν να υπάρξει. Το προλεταριάτο παράγει όλη του την ύπαρξη ως τάξης μέσα στο κεφάλαιο, σε μια σχέση με το κεφάλαιο η οποία δεν επιβεβαιώνει πια για το προλεταριάτο, μέσα σ' αυτήν ακριβώς την καπιταλιστική σχέση, μια σχέση με τον εαυτό του: την εργατική ταυτότητα. Μέχρι την τωρινή εκρηκτική σύνδεση, η κατάσταση αυτή μετέτρεπε τον τωρινό κύκλο σε *μια συνεχή ένταση ανάμεσα, αφενός, στην αυτονόμηση της δυναμικής του, την αμφισβήτηση από το προλεταριάτο της ίδιας του της ύπαρξης ως τάξης, και, αφετέρου, την αναγνώριση ολόκληρης της ύπαρξής του μέσα στις κατηγορίες του κεφαλαίου*. Την ένταση αυτή μορφοποιούσαν ο ακτιβισμός από τη μια μεριά και ο ριζοσπαστικός δημοκρατισμός από την άλλη. Άσπονδοι φίλοι αλλά ζωτικά συνδεδεμένοι ο ένας με τον άλλο, στον βαθμό που ο καθένας τους, αποτελώντας αυτονόμηση των στοιχείων μίας και της αυτής ολότητας, δεν μπορούσε να υπάρξει παρά μόνο σε σχέση με το αρνητικό του. Αυτό έστω κι αν στον ακτιβισμό αναγνωρίζουμε την επαναστατική δυναμική αυτού του κύκλου και στον ριζοσπαστικό δημοκρατισμό τη μορφοποίηση των ορίων των αγώνων ως αξεπέραστων φραγμών για τους ίδιους τους αγώνες.

Με τον ακτιβισμό, η δυναμική αυτού του κύκλου αμφισβήτησης από το προλεταριάτο της ίδιας της ύπαρξής του ως τάξης έθετε και κατανοούσε τον εαυτό της αυτονομούμενη, με όλες τις συνακόλουθες ιδεολογικές αναδιατυπώσεις. Το ταξικό ανήκειν θεωρούνταν στην πράξη σαν κάτι ήδη ξεπερασμένο επειδή, μέσα στην ακτιβιστική πρακτική, το ίδιο το κεφάλαιο ετίθετο σαν αλλοτρίωση, πλασματικότητα, σύμβολο, εξωτερικότητα. Οι εξεγερμένοι μπορούσαν να αυτοαποκαλούνται «προλετάριοι» επειδή το να είσαι προλετάριος δεν ήταν πια παρά μόνο ένα σημάδι, το όνομα που δινόταν σε μια πρακτική η οποία αυτοχαρακτηριζόταν άρνηση του κεφαλαίου: «είμαστε προλετάριοι επειδή είμαστε ενάντια στο κεφάλαιο». Επρόκειτο επίσης και για όλη τη θετικότητα του ακτιβισμού μέσα στην αναγκασία σύνδεση και αντιπαράθεσή του με τον ριζοσπαστικό δημοκρατισμό.

Η εξαφάνιση του ακτιβισμού που έρρεπε προς τον εναλλακτισμό, και του ακτιβισμού γενικά, συναρτάται με την ανάπτυξη άμεσων αγώνων στους οποίους η εμφάνιση του ταξικού ανήκειν ως εξωτερικού καταναγκασμού απορρέει από τους ίδιους τους αγώνες σαν αγώνες του προλεταριάτου μέσα στη συνεπαγωγή του με το κεφάλαιο και όχι σαν αυτονόμηση απέναντί του.

Τα τωρινά όρια: δεν είμαστε τίποτα έξω από τη μισθωτή σχέση · η αστυνομία, η πειθαρχία

Στον αναδιαρθρωμένο καπιταλισμό η αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης υπέστη μια *διπλή αποσύνδεση* (όπως αναφέρθηκε προηγουμένως), η οποία συγκροτεί τη μισθολογική διεκδίκηση σαν διαρθρωτικά αθέμιτη σ' αυτή την περίοδο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και όχι μόνο αντίθετη στη μέγιστη αξιοποίηση του κεφαλαίου. Γι' αυτό η μισθολογική διεκδίκηση έγινε το πεδίο όπου προετοιμάζεται η παραγωγή του ταξικού ανήκειν ως εξωτερικού καταναγκασμού, και μάλιστα *στον πυρήνα του*: στη μισθωτή σχέση, μέσω της οποίας η υλική/ κοινωνική ύπαρξη του προλεταριάτου εξαρτάται από το κεφάλαιο.

Η έκφραση αυτού του ορίου θα είναι τώρα διπλή: δεν είμαστε τίποτα έξω από τη μισθωτή σχέση · ο ταξικός χαρακτήρας του αγώνα σαν όριο είναι η αστυνομία.

Όσον αφορά το πρώτο σκέλος, πρόκειται για την εργατική βία ενάντια στις αποφάσεις της καπιταλιστικής τάξης, βία με την οποία η εργατική τάξη ζητάει να υπάρχει το κεφάλαιο για την ίδια. Αν ποτέ το κεφάλαιο διανοηθεί να μην υπάρχει γι' αυτήν, η εργατική τάξη δεν είναι πια τίποτα. Για να υπάρξει, η εργατική τάξη διεκδικεί, ενάντια στο κεφάλαιο, την καπιταλιστική σχέση. Δεν είμαστε τίποτα έξω από τη μισθωτή σχέση · τέτοιοι είναι, μέσα στην ταξική πάλη, ο ταξικός χαρακτήρας του αγώνα σαν όριο. Το ζητούμενο θα είναι η λυσσαλέα υπεράσπιση των συνθηκών ύπαρξης της εργατικής τάξης, όχι η διεκδίκηση της διαχείρισής τους ή της κυριαρχίας πάνω σ' αυτές. Ίσως δούμε να αναπτύσσεται ένας συνδικαλισμός βάσης,

πολύ επιθετικός αλλά πολύ ασταθής και με σποραδικές εξάρσεις, επειδή ακριβώς δεν μπορεί να αναπτυχθεί και να σταθεροποιηθεί μέσα στη διαπραγματεύση. Ένας τέτοιος συνδικαλισμός βάσης θα βρίσκεται πολύ κοντά σε όλες τις μορφές αυτοοργάνωσης · και ο μεν και οι δε θα εκφράζουν και θα επιζητούν να σχηματοποιήσουν αυτό το όριο της ταξικής πάλης που έγκειται στο ίδιο το γεγονός του αγώνα του προλεταριάτου ως τάξης.

Όσον αφορά το δεύτερο σκέλος: η αστυνομία είναι εκείνη που μας λέει ότι δεν είμαστε τίποτα έξω από τη μισθωτή σχέση. Πρόκειται βέβαια για τη δύναμη στην οποία, σε τελική ανάλυση, ανάγεται η σχέση αμοιβαίας συνεπαγωγής μεταξύ κεφαλαίου και προλεταριάτου · αλλά υπάρχει και κάτι περισσότερο, επειδή ακριβώς πρόκειται για σχέση αμοιβαίας συνεπαγωγής. *Η αστυνομία είναι επίσης, απέναντί μας, η ίδια μας η ταξική ύπαρξη σαν όριο.* Αν το κυριότερο αποτέλεσμα της παραγωγικής διαδικασίας είναι η αναπαραγωγή της συνάντησης ανάμεσα στο προλεταριάτο και το κεφάλαιο, δεν είναι ωστόσο ευνόητο ότι από τη συνάντηση αυτή προκύπτει αυτομάτως η πρώτη στιγμή της ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας (η αγοραπωλησία της εργασιακής δύναμης). Παντού η πειθάρχηση της εργασιακής δύναμης, απέναντι σε έναν προλετάριο που *σαν προλετάριος* ξανάγινε φτωχός, είναι το περιεχόμενο της ημερήσιας διάταξης της καπιταλιστικής τάξης. Η αναπαραγωγή της συνάντησης μεταξύ εργασιακής δύναμης και κεφαλαίου γίνεται θέμα πειθαρχίας¹¹.

Στον τωρινό κύκλο αγώνων, το να δρα σαν τάξη έγινε, μέσα στην ίδια την ταξική δραστηριότητα του προλεταριάτου, το όριο αυτής της δραστηριότητας. *Το ταξικό ανήκειν σαν εξωτερικός καταναγκασμός είναι η δομή εκείνη της αντίφασης στην οποία το να δρα σαν τάξη είναι ακριβώς το όριο της δραστηριότητας του προλεταριάτου που έχει γίνει διακείμενο της ταξικής πάλης.* Το ότι, για το προλεταριάτο, το να δρα σαν τάξη είναι το όριο της ταξικής του δράσης αποτελεί τώρα μια αντικειμενική κατάσταση της ταξικής πάλης · το ότι το όριο αυτό συγκροτείται σαν τέτοιο μέσα στους αγώνες και γίνεται το ταξικό ανήκειν σαν εξωτερικός καταναγκασμός, αποτελεί *διακείμενο μέσα στους αγώνες αυτούς*, επίπεδο της σύγκρουσης με το κεφάλαιο · συγκρούσεις στο εσωτερικό των αγώνων. Ο μετασχηματισμός αυτός αποτελεί προσδιοριστικό στοιχείο της τωρινής αντίφασης μεταξύ των τάξεων, αλλά είναι κάθε φορά η ιδιαίτερη πρακτική ενός αγώνα σε μια δεδομένη στιγμή και μέσα σε δεδομένες συνθήκες.

¹¹ Για το δεύτερο αυτό σημείο, βλέπε πιο κάτω, σε παράρτημα, τις παρατηρήσεις των ελληνικών συντρόφων του Blaumachen.

Η απόκλιση: ορισμός, παραδείγματα

Αφού το προλεταριάτο δεν επιβεβαιώνεται ποτέ στην ταξική κατάσταση του από την αναπαραγωγή της κοινωνικής σχέσης της οποίας αποτελεί τον έναν πόλο, δεν μπορεί να θριαμβεύσει με το να γίνει ο απόλυτος πόλος της κοινωνίας. Επειδή ακριβώς το προλεταριάτο είναι μη-κεφάλαιο, επειδή είναι η διάλυση όλων των υπάρχουσών συνθηκών (εργασία, ανταλλαγή, καταμερισμός εργασίας, ιδιοκτησία) μέσα στις συνθήκες αυτές και όχι απέναντί τους, η αντίφαση την οποία συνιστά η εκμετάλλευση μπορεί να πάρει αυτή τη μορφή του ταξικού ανήκειν ως εξωτερικού καταναγκασμού. Το ταξικό ανήκειν σαν εξωτερικός καταναγκασμός είναι τότε εγγενώς ένα περιεχόμενο, δηλαδή μια πρακτική. Σαν μη-κεφάλαιο, το προλεταριάτο βρίσκεται εκεί το περιεχόμενο της επαναστατικής δράσης του με τη μορφή κομμουνιστικών μέτρων: κατάργηση της ιδιοκτησίας, του καταμερισμού της εργασίας, της ανταλλαγής, της αξίας. Η κομμουνιστικοποίηση δεν είναι τίποτε άλλο από τα κομμουνιστικά μέτρα που εφαρμόζονται σαν απλά μέτρα αγώνα του προλεταριάτου ενάντια στο κεφάλαιο. Τα μέτρα αυτά είναι η ίδια η πραγματικότητα της παραγωγής, μέσα στον αγώνα ενάντια στο κεφάλαιο, του ταξικού ανήκειν ως εξωτερικού καταναγκασμού.

Το ότι η επανάσταση είναι η κατάργηση όλων των τάξεων υπάρχει σαν επίκαιρο γεγονός στο ότι η δράση του προλεταριάτου ως τάξης είναι, για την ίδια τη δράση, ένα όριο. Η κατάργηση αυτή δεν είναι στόχος που τίθεται, δεν είναι ένας ορισμός της επανάστασης σαν νόρμα προς επίτευξη, αλλά είναι ένα τωρινό περιεχόμενο μέσα στην ίδια την ταξική πάλη. Πρόκειται για το «επίφοβο κρίσιμο βήμα» στην ιστορική κατανόηση και στην πρακτική των τωρινών αγώνων. Το να παραγάγει το ταξικό ανήκειν σαν εξωτερικό καταναγκασμό σημαίνει για το προλεταριάτο ότι έρχεται σε σύγκρουση με την προηγούμενη κατάσταση του · δεν είναι «απελευθέρωση», δεν είναι «αυτονομία».

Η αυτοοργάνωση και το περιεχόμενό της, η αυτονομία, δεν μπορούν να ανατρέψουν τις καπιταλιστικές σχέσεις. Όταν το προλεταριάτο αυτοοργανώνεται —και στις μέρες μας ελάχιστοι αγώνες δεν είναι αυτοοργανωμένοι—, συχνά στο πλαίσιο ενός περισσότερο ή λιγότερο συγκρουσιακού καταμερισμού καθηκόντων με τα συνδικάτα, έρχεται σε ρήξη με την προηγούμενη κατάσταση του, αλλά, στην πράξη και κυρίως στην ιδεολογία της αυτονομίας, η ρήξη αυτή δεν είναι στην καλύτερη περίπτωση παρά «απελευθέρωσή» του, αναδιοργάνωση της ύπαρξής του, της δραστηριότητάς του, πάνω στη βάση του τι είναι το προλεταριάτο μέσα σ' αυτή την κοινωνία: αναδιοργάνωση ονειρεμένη και πάντα απογοητευτική για τους ιδεολόγους της αυτονομίας, οι οποίοι συμμερίζονται με τους ιδεολόγους της δημοκρατίας το ότι δικαιολογούν τις αποτυχίες με τη μη σύμπτωση ανάμεσα στην πραγματικότητα και το ιδεατό σχήμα. Η αυτονομία είναι αυτονομία του προλεταριάτου και όχι καταστροφή της προηγούμενης κατάστασής του. Η αυτονομία του προλεταριάτου είναι οξύμωρο σχήμα. Αν το προλεταριάτο παραμείνει αυτοοργανωμένο, αν δεν ξεπεράσει

το στάδιο αυτό, δεν μπορεί παρά να ηττηθεί, αφού δεν έχει υπερβεί τις καπιταλιστικές σχέσεις. Η υπέρβαση των καπιταλιστικών σχέσεων δεν έχει καμία σχέση με ένα αυτόνομο προλεταριάτο. *Η αυτονομία καθηλώνεται στην κατάργηση των μεσολαβήσεων, ενώ το πραγματικό ζήτημα είναι ο λόγος που υπάρχουν μεσολαβήσεις: το γεγονός ότι το προλεταριάτο είναι μια τάξη.* Χρειάζεται να ενδιαφερόμαστε για το περιεχόμενο της επανάστασης, και αυτό αδυνατεί να το κάνει η θεωρία που λογαριάζει την αυτοοργάνωση για *αρχινισμένη διαδικασία* της επανάστασης, επειδή πρόκειται ακριβώς για εκείνο που η αυτοοργάνωση δεν μπορεί να είναι. Αυτή η κριτική της αυτοοργάνωσης και της αυτονομίας έχει ενδιαφέρον και κρίσιμο περιεχόμενο μόνο αν μιλάμε για την τωρινή ταξική πάλη, μόνο αν ταυτόχρονα εκείνο που χαρακτηρίζουμε, μέσα στην ταξική πάλη, σαν αντίφαση και όριο των τωρινών ταξικών αγώνων είναι το γεγονός ότι το προλεταριάτο αγωνίζεται σαν τάξη.

Το προλεταριάτο βρίσκει, μέσα σε ό,τι αυτό είναι ενάντια στο κεφάλαιο, την ικανότητα να κομμουνιστικοποιήσει την κοινωνία, ενώ ταυτόχρονα αντιμετωπίζει την ίδια του την ταξική φύση σαν εξωτερικευμένη μέσα στο κεφάλαιο. Με την παραγωγή του ταξικού ανήκειν ως εξωτερικού καταναγκασμού μπορούμε, ξεκινώντας από τους τωρινούς αγώνες, να κατανοήσουμε *το σημείο μεταστροφής της ταξικής πάλης, την υπέρβασή της, σαν παραγόμενη υπέρβαση*: μέσα στην πάλη της κατά του κεφαλαίου, η τάξη στρέφεται ενάντια στον εαυτό της, δηλαδή αντιμετωπίζει την ίδια της την ύπαρξη, όλα όσα την ορίζουν στη σχέση της με το κεφάλαιο (και η τάξη δεν είναι άλλο από τη σχέση αυτή), σαν όριο της δράσης της. Οι προλετάριοι δεν απελευθερώνουν την «αληθινή ατομικότητά» τους που την αρνείται το κεφάλαιο · η επαναστατική πρακτική είναι ακριβώς η σύμπτωση ανάμεσα στην αλλαγή των περιστάσεων και την ανθρώπινη δραστηριότητα ή αυτομετασχηματισμό. Αυτή ακριβώς η μεταστροφή και η θεωρία της αποτελούν, *στο παρόν*, τη δυνατότητα της επανάστασης ως κομμουνιστικοποίησης.

Η αναδιάρθρωση της αντιφατικής σχέσης μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου σημαίνει θεμελιωδώς ότι ο τωρινός κύκλος αγώνων ορίζεται από το γεγονός ότι η αντίφαση μεταξύ των τάξεων διαπλέκεται στο επίπεδο της αμοιβαίας αναπαραγωγής τους · και αυτό σημαίνει ότι, μέσα στην αντίφασή του με το κεφάλαιο, το προλεταριάτο βρίσκει απέναντί του και αντιμάχεται την ίδια του τη συγκρότηση και ύπαρξη ως τάξης. Πρόκειται επομένως για την εξαφάνιση μιας εργατικής ταυτότητας που επιβεβαιώνεται μέσα στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου, για το τέλος του εργατικού κινήματος και για τη συνακόλουθη χρεωκοπία της αυτοοργάνωσης και της αυτονομίας ως επαναστατικής προοπτικής. Επειδή ακριβώς η προοπτική της επανάστασης δεν συνάπτεται με την επιβεβαίωση της τάξης, δεν μπορεί και να συνάπτεται με την αυτοοργάνωση.

Το να δρα σήμερα το προλεταριάτο σαν τάξη σημαίνει, αφενός, ότι έχει σαν μοναδικό ορίζοντα το κεφάλαιο και τις κατηγορίες της αναπαραγωγής του και, αφετέρου και ταυτόσημα, ότι βρίσκεται σε αντίφαση με την ίδια του την αναπαραγωγή

ως τάξης, ότι τη θέτει σε αμφισβήτηση. Αυτή η σύγκρουση, αυτή η *απόκλιση* στη δράση του προλεταριάτου είναι το περιεχόμενο και το διακύβευμα της ταξικής πάλης. Από τους καθημερινούς αγώνες μέχρι την επανάσταση δεν μπορεί να υπάρξει παρά μόνο ρήξη. Αλλά η ρήξη αυτή προαναγγέλλεται στην καθημερινή πορεία της ταξικής πάλης κάθε φορά που, μέσα στους αγώνες αυτούς, το ταξικό ανήκειν εμφανίζεται σαν εξωτερικός καταναγκασμός αντικειμενοποιημένος στο κεφάλαιο μέσα στην ίδια την εξέλιξη της ταξικής δραστηριότητας του προλεταριάτου.

Η ταξική δράση δημιουργεί στο εσωτερικό της μια *απόκλιση* μέσω πρακτικών που εξωτερικεύουν τον ίδιο τους τον ταξικό χαρακτήρα σαν καταναγκασμό που αντικειμενοποιείται στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Δεν μπορούμε πια να κάνουμε τίποτα σαν εργάτες αν παραμένουμε εργάτες. Αυτή η σύγκρουση του προλεταριάτου με την ίδια του την ταξική συγκρότηση είναι τώρα το περιεχόμενο της ταξικής πάλης· το *διακύβευμα* της ταξικής πάλης είναι η εκ μέρους του προλεταριάτου αμφισβήτηση της ίδιας του της ύπαρξης ως τάξης καθώς και όλων των τάξεων. Πάνω σ' αυτήν ακριβώς τη βάση μπορούμε να μιλάμε σήμερα για κομμουνισμό, και να μιλάμε στο παρόν.

Σήμερα η επανάσταση εξαρτάται από την υπέρβαση μιας καταστατικής αντίφασης της ταξικής πάλης: το ότι αποτελεί τάξη είναι για το προλεταριάτο το εμπόδιο που ο ταξικός του αγώνας πρέπει να υπερπηδήσει/ καταργήσει.

Η ενότητα της τάξης δεν μπορεί πια να συγκροτηθεί πάνω στη βάση της μισθωτής σχέσης και του διεκδικητικού αγώνα, σαν προαπαιτούμενο για την επαναστατική του δραστηριότητα. Η ενότητα του προλεταριάτου δεν μπορεί πια να είναι τίποτε άλλο από τη δραστηριότητα με την οποία αυτοκαταργείται καταργώντας όλα όσα το διαιρούν. Μια φράξια του προλεταριάτου, ξεπερνώντας τον διεκδικητικό χαρακτήρα του αγώνα του, θα πάρει μέτρα κομμουνιστικοποίησης και θα δρομολογήσει έτσι την ενοποίηση του προλεταριάτου, η οποία δεν θα διαφέρει από την ενοποίηση της ανθρωπότητας, δηλαδή από τη δημιουργία της *ως του συνόλου των σχέσεων που τα άτομα συνάπτουν μεταξύ τους μέσα στη μοναδικότητά τους*.

Από τους διεκδικητικούς αγώνες μέχρι την επανάσταση δεν μπορεί να υπάρξει παρά μόνο ρήξη, ποιοτικό άλμα, αλλά η ρήξη αυτή δεν είναι ένα θαύμα, ούτε είναι μια απλή διαπίστωση του προλεταριάτου ότι το μόνο που μπορεί πια να γίνει είναι η επανάσταση γιατί όλα τα άλλα έχουν αποτύχει. Το σύνθημα «Μια μόνο λύση, η επανάσταση» αποτελεί συμμετρική ανοησία σε σχέση με την επαναστατική δυναμική της διεκδικητικής πάλης. Η ρήξη αυτή παράγεται κατά θετικό τρόπο με την εξέλιξη του κύκλου αγώνων που προηγείται, και μπορούμε να πούμε ότι εξακολουθεί να αποτελεί μέρος του. Η ρήξη αυτή *προαναγγέλλεται* με τον πολλαπλασιασμό των *αποκλίσεων* στο εσωτερικό της ταξικής πάλης ανάμεσα, αφενός, στην εκ μέρους του προλεταριάτου αμφισβήτηση της ίδιας του της ύπαρξης ως τάξης μέσα στην αντίφασή του με το κεφάλαιο και, αφετέρου, την αναπαραγωγή του κεφαλαίου την οποία συνεπάγεται το ίδιο το γεγονός ότι το προλεταριάτο είναι μια τάξη. Η έννοια της

απόκλισης προσδιορίζει τη δυναμική αυτού του κύκλου αγώνων, μια δυναμική που υφίσταται με εμπειρικά διαπιστώσιμο τρόπο.

Δύο σημεία συνοψίζουν τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του τωρινού κύκλου αγώνων:

- η εξαφάνιση μιας εργατικής ταυτότητας που επιβεβαιώνεται μέσα στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου σημαίνει το τέλος του εργατικού κινήματος και τη συνακόλουθη χρεωκοπία της αυτοοργάνωσης και της αυτονομίας ως επαναστατικής προοπτικής·
- με την αναδιάρθρωση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, η αντίφαση μεταξύ των τάξεων διαπλέεται στο επίπεδο της αμοιβαίας αναπαραγωγής τους. Μέσα στην αντίφασή του με το κεφάλαιο, το προλεταριάτο θέτει σε αμφισβήτηση τον ίδιο του τον εαυτό.

Οι διεκδικητικοί αγώνες έχουν χαρακτηριστικά που θα ήταν αδιανόητα πριν από τριάντα χρόνια.

Κατά τη διάρκεια των απεργιών του Δεκεμβρίου 1995 στη Γαλλία, στους αγώνες των «χωρίς χαρτιά», των ανέργων, των λιμενεργατών του Λίβερπουλ, της Cellatex, της Alstom, της Lu, του Marks&Spencer, στην κοινωνική εξέγερση της Αργεντινής, στην εξέγερση της Αλγερίας, στην Ελλάδα, στη Γουαδελούπη κτλ., το ένα ή το άλλο χαρακτηριστικό εμφανίζεται, μέσα στην ίδια την πορεία του αγώνα, σαν όριο – όριο επειδή αυτό το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό (κοινοφελής υπηρεσία, εξεύρεση εργασίας, υπεράσπιση του μέσου εργασίας, άρνηση της μετεγκατάστασης επιχειρήσεων, άρνηση της διαχείρισης με αμιγώς χρηματοοικονομικά κριτήρια, ανάκτηση των εργοστασίων, αυτοοργάνωση κτλ.), στο οποίο συχνά το κίνημα προσοικονομεί μέσα στις εντάσεις και τις εσωτερικές συγκρούσεις της οπισθοχώρησής του, συνοψίζεται πάντα στο γεγονός ότι το προλεταριάτο είναι μια τάξη και παραμένει τέτοια, κάτι που, αντίθετα από την προηγούμενη περίοδο, έχει γίνει αδύνατον να αποκτήσει θετική χροιά σαν προαναγγελία της επιβεβαίωσης της τάξης.

Τις περισσότερες φορές δεν πρόκειται για πύρινες δηλώσεις ή για «ριζοσπαστικές» δράσεις· μπορεί να πρόκειται απλώς για όλες τις πρακτικές «φυγής» ή απόρριψης των προλεταρίων απέναντι στην ίδια τους την κατάσταση. Στις τωρινές απεργίες για τις απολύσεις, συχνά και σε αυξανόμενο βαθμό, οι εργάτες δεν διεκδικούν πια τη διατήρηση της απασχόλησης αλλά αξιόλογες αποζημιώσεις. *Ενάντια στο κεφάλαιο, η εργασία δεν έχει μέλλον.* Οι αγώνες αποκτούν ανοιχτό χαρακτήρα, διεργοστασιακό, διεπιχειρησιακό ή διατομεακό, μερικές φορές σε σύνδεση με τους ανέργους της περιοχής· κι όσο για το τι βάζει στο στόχαστρο, ο αγώνας διεξάγεται εξίσου μέσα όσο και έξω από την επιχείρηση.

Ήδη στους αυτοκτονικούς αγώνες της Cellatex, στην απεργία του Vilvoorde και σε κάμποσες άλλες, γίνεται φανερό ότι το προλεταριάτο δεν είναι τίποτα αν χωριστεί από το κεφάλαιο και ότι δεν μπορεί να παραμείνει αυτό το τίποτα (το γεγονός ότι ζητάει τη συνάντησή του με το κεφάλαιο δεν αναιρεί το χάσμα που ανοίγει

ο αγώνας, δεν αναιρεί ότι το προλεταριάτο αναγνωρίζει τον εαυτό του στο χάσμα αυτό αλλά και το αρνείται). Η αποδυνάμωση της εργασίας γίνεται η ίδια η δραστηριότητα του προλεταριάτου, τόσο με τραγικό τρόπο στους αγώνες του που δεν έχουν άμεσες προοπτικές (αυτοκτονικοί) και σε αυτοκαταστροφικές δραστηριότητες, όσο και σαν διεκδίκηση αυτής της αποδυνάμωσης, όπως στον αγώνα των ανέργων και επισφαλών τον χειμώνα του 1998 στη Γαλλία.

Η ανεργία δεν βρίσκεται πια δίπλα στην απασχόληση με ξεκάθαρη διαχωριστική γραμμή. Η κατάτμηση της εργασιακής δύναμης, η ευελιξία, οι εξωτερικές αναθέσεις εργασιών, η κινητικότητα, η μερική απασχόληση, η μαθητεία, τα σταζ, η αδήλωτη εργασία, όλα αυτά έχουν κάνει θολούς τους κάθε είδους διαχωρισμούς. Το τέλος της διχοτομίας μεταξύ εργασίας και ανεργίας είναι μια θεμελιώδης πτυχή σ' αυτή τη ρευστότητα της αναπαραγωγής της συνάντησης μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου η οποία θέτει την αντίφαση μεταξύ των τάξεων στο επίπεδο της αναπαραγωγής τους. Με τους αγώνες των ανέργων και των επισφαλών γίνεται σχεδόν καταφανές ότι η πάλη του προλεταριάτου δεν εμπεριέχει πια καμία επιβεβαίωσή του· αυτό δεν οφείλεται στην ανεργία καθαυτή, αλλά στην τωρινή της ενσωμάτωση στη σχέση εκμετάλλευσης.

Στο γαλλικό κίνημα του 1998, και γενικότερα στους αγώνες των ανέργων κατά τη διάρκεια αυτού του κύκλου αγώνων, *ο ορισμός των ανέργων τείνει να γίνει αφετηρία του ανασχηματισμού της μισθωτής απασχόλησης*. Η αναγκαιότητα για το κεφάλαιο να μετράει τα πάντα σε χρόνο εργασίας και να θέτει την εκμετάλλευση της εργασίας σαν ζήτημα ζωής ή θανάτου γι' αυτό, είναι ταυτόχρονα αποδυνάμωση της άμεσης ζωντανής εργασίας σε σχέση με τις κοινωνικές δυνάμεις που συγκεντρώνει μέσα του το κεφάλαιο. Η εγγενής αυτή αντίφαση της καπιταλιστικής συσσώρευσης, μέσω της οποίας το κεφάλαιο γίνεται αντίφαση εν κινήσει, παίρνει τότε την ειδική μορφή του ορισμού της τάξης απέναντι στο κεφάλαιο, ενός ορισμού του οποίου η ανεργία αξιώνει να αποτελέσει την αφετηρία. Στους αγώνες των ανέργων και των επισφαλών, η πάλη του προλεταριάτου κατά του κεφαλαίου *ενστερνίζεται* την αντίφαση αυτή, τη διεκδικεί. Το ίδιο συμβαίνει και όταν οι απολυμένοι δεν απαιτούν δουλειά αλλά αποζημιώσεις.

Όταν εξάλλου γίνεται εμφανές, όπως κατά τις απεργίες του κλάδου των μεταφορών στην Ιταλία ή των εργατών της Φιάτ στο Μέλφι, ότι η αυτονομία και η αυτοοργάνωση δεν είναι πια παρά η προοπτική του τίποτα, συγκροτείται η δυναμική αυτού του κύκλου και προετοιμάζεται η υπέρβαση του διεκδικητικού αγώνα πάνω στη βάση του διεκδικητικού αγώνα. *Το προλεταριάτο βρίσκεται αντιμέτωπο με τον ίδιο τον τον ορισμό ως τάξης, ο οποίος αυτονομείται από αυτό, του γίνεται ξένος*.

Τον Δεκέμβριο 2002 - Ιανουάριο 2003, στην απεργία της ACT στην Angers (υλικό πληροφορικής, θυγατρική της Bull) συνυπάρχουν μια διασυνδικαλιστική επιτροπή και μια επιτροπή αγώνα που «είναι σε μεγάλο βαθμό ανοιχτή, προέρχεται μάλλον από τη βάση». Τρεις γραμμές παραγωγής επαναλειτούργούν προσωρινά,

αλλά αυτό δεν εμποδίζει μετά να πυρποληθούν έτοιμα προϊόντα. Έχει ενδιαφέρον να ξαναδούμε τη χρονολογία των γεγονότων. Το εργοστάσιο καταλαμβάνεται μετά την ανακοίνωση, στις 20 Δεκεμβρίου, της οριστικής διάλυσης της ACT (αφού προηγήθηκαν πολλές μανούβρες και αναβλητικές συζητήσεις). Το εργοστάσιο καταλαμβάνεται, αλλά κανείς δεν ξέρει με ποιον σκοπό. Στις 10 Ιανουαρίου η απεργιακή επιτροπή δέχεται να αναλάβει την παραγωγή ηλεκτρονικών καρτών που προορίζονται για έναν ιταλό κατασκευαστή εξοπλισμού. Στις 22 Ιανουαρίου παραδίδονται 200 κάρτες · στις 23 οι καταληψίες παίρνουν κάρτες από το στοκ και τις καίνε · στις 24 οι καταληψίες εκδιώνονται βίαια. Την ίδια περίοδο οι απολυμένοι μισθωτοί της Μουλινέξ, που πυρπολούν ένα κτίριο του εργοστασίου, εγγράφονται κι αυτοί στη δυναμική αυτού του κύκλου αγώνων, η οποία ανάγει για το προλεταριάτο την ίδια του την ύπαρξη ως τάξης σε όριο της ταξικής του δράσης. Παρόμοια, το 2006 στο Σαβάρ του Μπανγκλαντές, 50 χλμ. στα βόρεια της Ντάκα, ύστερα από απλήρωτους μισθούς τριών μηνών, δύο εργοστάσια πυρπολούνται και άλλα εκατό ρημάζονται. Στην Αλγερία η παραμικρή μισθολογική διεκδίκηση μεταλλάσσεται σε εξέγερση, οι υπάρχουσες μορφές εκπροσώπησης απορρίπτονται χωρίς να σχηματίζονται καινούργιες και, πέρα από τους άμεσους πρωταγωνιστές της απεργίας και της διεκδίκησης, το διακύβευμα είναι όλες οι συνθήκες ζωής και αναπαραγωγής του προλεταριάτου.

Στην Κίνα και στην Ινδία δεν θα περάσουμε πια από τον πολλαπλασιασμό πολύμορφων διεκδικητικών δράσεων, που αγγίζουν όλες τις πτυχές της ζωής και της αναπαραγωγής της εργατικής τάξης, σε ένα ευρύ *εργατικό κίνημα*. Συχνά αυτές οι διεκδικητικές δράσεις στρέφονται «παραδόξως» στην καταστροφή των όρων εργασίας. Οι μεγάλες συγκεντρώσεις εργατικού πληθυσμού της Ινδίας και της Κίνας εντάσσονται σε μια παγκόσμια κατάτμηση της εργασιακής δύναμης. Εξαιτίας τόσο του παγκόσμιου ορισμού τους όσο και του τρόπου ένταξής τους στην εθνική πραγματικότητα, δεν μπορούν να θεωρηθούν αναβίωση σε άλλους τόπους εκείνου που έχει εξαφανιστεί στη «Δύση». Εκείνο που όριζε την εργατική ταυτότητα και εκφραζόταν με το εργατικό κίνημα ήταν ένα κοινωνικό σύστημα ύπαρξης και αναπαραγωγής, όχι απλώς η ύπαρξη ποσοτικών υλικών χαρακτηριστικών¹².

12 Το να κατορθώσουν η Κίνα ή η Ινδία να συγκροτηθούν αυτοτελώς σαν εσωτερική αγορά εξαρτάται από μian αληθινή επανάσταση στην ύπαιθρο (ιδιωτικοποίηση της γης στην Κίνα · εξαφάνιση της μικρής ιδιοκτησίας και των μορφών επίμορτης καλλιέργειας στην Ινδία), αλλά επίσης και κυρίως από μια αναδιευθέτηση του παγκόσμιου κύκλου του κεφαλαίου η οποία θα αντικαθιστά τη σημερινή παγκοσμιοποίηση (επανεθνικοποίηση των οικονομιών που θα υπερβαίνει/ διατηρεί την παγκοσμιοποίηση, αποχρηματιστικοποίηση του παραγωγικού κεφαλαίου). Με άλλα λόγια, μια τέτοια υπόθεση βρίσκεται έξω από τη σημερινή μας δυνατότητα εννοιολόγησης γιατί βρίσκεται έξω από αυτό τον κύκλο αγώνων: προϋποθέτει την ήττα της επανάστασης όπως τη φέρει αυτός ο κύκλος αγώνων και, μέσα στην ήττα αυτή, μian ανα-

Στην Αργεντινή οι προλετάριοι αυτοοργανώνονται σαν άνεργοι της Mosconi, εργάτριες της Bruckman, κάτοικοι των παραγυροπόλεων κτλ., αλλά, καθώς αυτοοργανώνονται, προσκρούουν άμεσα σε αυτό που οι ίδιοι είναι – το οποίο, μέσα στον αγώνα, γίνεται αυτό που πρέπει να ξεπεραστεί και το οποίο, μέσα στις πρακτικές λεπτομέρειες αυτών των μορφών αυτοοργάνωσης, έγινε όντως αντιληπτό σαν κάτι που πρέπει να ξεπεραστεί. Το προλεταριάτο δεν μπορεί να βρει μέσα του την ικανότητα να δημιουργήσει άλλες διαπροσωπικές σχέσεις χωρίς να ανατρέψει και να αρνηθεί ό,τι το ίδιο είναι μέσα σε αυτή την κοινωνία, δηλαδή χωρίς να έρθει σε αντίθεση με την αυτονομία και τη δυναμική της. Στην Αργεντινή, με τον τρόπο με τον οποίο τέθηκαν σε λειτουργία οι παραγωγικές δραστηριότητες, με τους έμπρακτους τρόπους της διεξαγωγής τους, κλονίστηκαν τα προσδιοριστικά στοιχεία του προλεταριάτου ως τάξης αυτής της κοινωνίας (ιδιοκτησία, ανταλλαγή, καταμερισμός εργασίας, σχέση ανδρών-γυναικών κτλ.). Με αυτόν ακριβώς τον τρόπο η επανάσταση σαν κομμουνιστικοποίηση γίνεται αξιόπιστη.

Επιπλέον, η αυτοοργάνωση σαν γενικό όριο προς υπέρβαση εμφανίζεται στις διαμάχες μεταξύ αυτοοργανωμένων τομέων. Εκείνο που διαφαίνεται στις διαμάχες αυτές είναι ότι οι εργαζόμενοι που υπερασπίζονται τη σημερινή τους κατάσταση παραμένουν μέσα στις κατηγορίες του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής οι οποίες τους ριζίζουν. Η ενοποίηση είναι ανέφικτη αν δεν είναι, ακριβώς, κατάργηση της αυτοοργάνωσης· είναι εφικτή μόνο αν ο άνεργος, ο εργάτης της Ζανόν και ο καταληψίας σπιτιού δεν μπορούν πια να είναι άνεργος, εργάτης της Ζανόν ή καταληψίας σπιτιού. Είτε υπάρχει ενοποίηση, αλλά τότε υπάρχει και κατάργηση εκείνου ακριβώς που είναι αυτοοργανώσιμο, είτε υπάρχει αυτοοργάνωση, οπότε η ενοποίηση είναι ένα όνειρο που χάνεται μέσα στις διαμάχες τις οποίες συνεπάγεται η οικολομορφία των καταστάσεων.

Καθώς υπερασπίζεται τα άμεσα συμφέροντά του, το προλεταριάτο οδηγείται στην αυτοκατάργησή του, επειδή η δραστηριότητά του στο «ανακτημένο εργοστάσιο» δεν μπορεί πια να παραμείνει κλεισμένη στο «ανακτημένο εργοστάσιο», ούτε στην παράθεση, τον συντονισμό ή την ενότητα των «ανακτημένων εργοστασίων» ή ακόμα όλων όσων είναι αυτοοργανώσιμα.

Στη Γαλλία τον Νοέμβριο του 2005, στα λαϊκά προάστια, οι εξεγερμένοι δεν διεκδίκησαν τίποτα. Το περιεχόμενο της εξέγερσης του Νοεμβρίου ήταν η άρνηση των αιτίων της εξέγερσης: οι εξεγερμένοι επιτέθηκαν στην ίδια τους την κατάσταση, έβαλαν στο στόχαστρο όλα όσα τους παράγουν και τους ριζίζουν. Αυτό δεν οφείλεται σε κάποιον φανταστικό ριζοσπαστισμό των “αλανιών των προαστίων”. Οφείλεται στον συνδυασμό δύο επίκαιρων αιτίων: αφενός, της ιδιαίτερης κατάστασης αυτής της φράξιας του προλεταριάτου και, αφετέρου, του γεγονότος ότι, εν γένει, η διεκδίκηση δεν είναι πια αυτό που ήταν. Οι εξεγερμένοι αποκάλυψαν και επιτέθηκαν

διάρθρωση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

στην *τωρινή κατάσταση του προλετάριου*: αυτής της εργασιακής δύναμης που έχει γίνει επισφαλής σε παγκόσμια κλίμακα. Κι αυτό έκανε αυτομάτως παρωχημένο, την ίδια τη στιγμή που θα μπορούσε να διατυπωθεί μια τέτοια διεκδίκηση, το να θέλει κανείς να είναι “κανονικός προλετάριος”.

Αυτή η συνύφανση ανάμεσα στη διεκδίκηση και την αυτοαμφισβήτηση των προλετάριων, που χαρακτηρίζει τον τωρινό κύκλο αγώνων και συνοψίζεται στο ταξικό ανήκειν σαν γενικό όριο αυτού του κύκλου, έφτασε στον παροξυσμό της στις ταραχές του Νοεμβρίου εξαιτίας της ιδιαιτερότητας των πρωταγωνιστών τους. Η διεκδίκηση εξαφανίστηκε.

Τρεις μήνες μετά (την άνοιξη του 2006), κατά τη διάρκεια του αγώνα ενάντια στη σύμβαση πρώτης απασχόλησης (CPE), όλος ο κόσμος ήξερε ότι αυτό που θα μπορούσε να προκύψει από την απόσυρση της CPE ήταν στην καλύτερη περίπτωση, αν θριάμβευαν τα συνδικαλιστικά σχέδια, μια «ευελιξία με ασφάλεια» α-λα γαλλικά. Ποιος ήθελε κάτι τέτοιο; Σίγουρα όχι η πλειοψηφία των φοιτητών, των επισφαλών και των μαθητών που ήταν στον δρόμο. Κι όμως, αυτή θα ήταν η μόνη διέξοδος για ένα διεκδικητικό κίνημα. Μια διέξοδος που το κίνημα δεν μπορούσε ούτε καν να την πει στον εαυτό του. Σαν διεκδικητικό κίνημα, το κίνημα των φοιτητών δεν μπορούσε να κατανοήσει τον εαυτό του παρά μόνο μετατρεπόμενο σε γενικό κίνημα των επισφαλών, αλλά τότε είτε θα αυτοϋπονόμευε την ιδιαιτερότητά του, είτε δεν θα μπορούσε παρά να οδηγηθεί σε μια λιγότερο ή περισσότερο βίαιη αντιπαράθεση με όλους αυτούς που, μέσα στις ταραχές του Νοεμβρίου 2005, είχαν δείξει ότι αρνούνται να χρησιμεύσουν ως χειραγωγήσιμη μάζα. Η επιδίωξη της ικανοποίησης της διεκδίκησης μέσω της διεύρυνσής της υπονόμει τη διεκδίκηση. Ποιος μπορούσε να πιστέψει στη σύνδεση με τους εξεγερμένους του Νοεμβρίου στη βάση μιας σύμβασης αορίστου χρόνου για όλους; Αφενός, η σύνδεση αυτή ήταν αντικειμενικά εγγεγραμμένη στον γενετικό κώδικα του κινήματος και, αφετέρου, η ίδια η *αναγκαιότητα* της σύνδεσης προοικλούσε μια σχέση αγάπης/ μίσους στο εσωτερικό του κινήματος, εξίσου αντικειμενική. Ο αγώνας ενάντια στη CPE ήταν *ένα διεκδικητικό κίνημα που για το ίδιο, σαν διεκδικητικό κίνημα, η ικανοποίηση της διεκδίκησης δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτή*.

Οι ταραχές στην Ελλάδα και η γενική απεργία στη Γουαδελούπη είναι τα πιο πρόσφατα γεγονότα που χαρακτηρίζουν αυτό τον κύκλο αγώνων.

Στις ταραχές στην Ελλάδα, το προλεταριάτο δεν διεκδικεί τίποτα και, απέναντι στο κεφάλαιο, δεν θεωρεί τον εαυτό του θεμέλιο κανενός εναλλακτισμού· απλώς, μέσω ταραχών που παράγουν το ταξικό ανήκειν σαν εξωτερικό καταναγκασμό και τη σχέση εκμετάλλευσης σαν σιέτη επιβολή, το προλεταριάτο δεν θέλει πια να είναι αυτό που είναι.

Αυτές οι ταραχές ήταν ένα ταξικό κίνημα και όχι μια απλή δράση ακτιβιστών (που κι αυτή θα ήταν ταξικό κίνημα), αλλά δεν ήταν ένας αγώνας μέσα σε ό,τι αποτελεί την ίδια τη μήτρα των τάξεων: *την παραγωγή*. Έτσι οι ταραχές κατόρθωσαν αυτό

το θεμελιώδες, να παραγάγουν και να βάλουν στο στόχαστρο το ταξικό ανήκειν σαν καταναγκασμό, αλλά δεν μπόρεσαν να το κάνουν και να φτάσουν σε αυτό το σημείο παρά μόνο προσκρούοντας, σαν στο ίδιο τους το όριο, σε αυτό το *αόρατο φράγμα* της παραγωγής. Και ο τρόπος (στόχοι, εξέλιξη των ταραχών, σύνθεση των εξεγερμένων κτλ.) με τον οποίο το κίνημα παρήγαγε αυτόν τον εξωτερικό καταναγκασμό ήταν εγγενώς καθορισμένος από το όριο αυτό. Αυτή ήταν η αμφισημία του κινήματος.

Φοιτητές δίχως μέλλον, νεαροί μετανάστες, επισφαλείς εργαζόμενοι, όλοι είναι προλετάριοι οι οποίοι βιώνουν καθημερινά την αναπαραγωγή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων σαν εξαναγκασμό, έναν εξαναγκασμό που *εμπεριέχεται* σε αυτή την αναπαραγωγή επειδή είναι προλετάριοι, αλλά και οι οποίοι τη βιώνουν καθημερινά σαν *διαχωρισμένη* και τυχαία (συμπτωματική και μη αναγκαία) σε σχέση με την ίδια την παραγωγή. Αγωνίζονται μέσα στον εξαναγκασμό σαν διαχωρισμένη στιγμή και ταυτόχρονα αντιλαμβάνονται και βιώνουν αυτόν τον διαχωρισμό απλώς και μόνο σαν έλλειψη του ίδιου του αγώνα τους ενάντια σε αυτό τον τρόπο παραγωγής.

Πάνω σε αυτήν ακριβώς τη βάση το κίνημα παρήγαγε το ταξικό ανήκειν σαν εξωτερικό καταναγκασμό, αλλά μόνο πάνω σε αυτήν. Με αυτό τον τρόπο το κίνημα τοποθετείται στο επίπεδο του τωρινού κύκλου αγώνων και συνιστά μια καθοριστική ιστορική στιγμή του. Είναι η επίθεση στους θεσμούς και τις μορφές της κοινωνικής αναπαραγωγής, θεωρούμενες αυτοτελώς, η οποία από τη μια συγκρότησε το κίνημα και έγινε η δύναμή του, ενώ από την άλλη εξέφρασε και τα όρια του.

Στην Ελλάδα, είναι στο εσωτερικό αυτής της διαμόρφωσης της ταξικής πάλης, και της εμπεριεχόμενης αμφισημίας, που, για τους αγωνιζόμενους προλετάριους, το ταξικό τους ανήκειν, ο ίδιος τους ο ορισμός ως τάξης μέσα στη σχέση τους με το κεφάλαιο, παράχθηκε και εμφανίστηκε σαν εξωτερικός καταναγκασμός. Αμφισβητήθηκαν σαν προλετάριοι από την ίδια τους την πρακτική μέσα στον αγώνα τους, αλλά δεν το έκαναν παρά μόνο διαχωρίζοντας, στις επιθέσεις τους και στους στόχους τους, τις στιγμές και τους μηχανισμούς της κοινωνικής αναπαραγωγής. Αναπαραγωγή και παραγωγή του κεφαλαίου παρέμειναν ξένες η μια από την άλλη.

Σήμερα η επανάσταση εξαρτάται από την υπέρβαση μιας καταστατικής αντίφασης της ταξικής πάλης: το ότι αποτελεί τάξη είναι για το προλεταριάτο το εμπόδιο που ο ταξικός του αγώνας πρέπει να υπερπηδήσει/ καταργήσει. Οι ταραχές στην Ελλάδα ανέδειξαν αυτό το εμπόδιο, σχηματοποίησαν την αντίφαση και *έμειναν εκεί*. Αυτό ήταν το όριό τους, αλλά τώρα η αντίφαση τίθεται πια με πρακτικούς όρους γι' αυτό τον κύκλο αγώνων μέσα στον αναδιαρθρωμένο καπιταλισμό και την *κρίση του*.

Στη Γουαδελούπη, η υψηλή ανεργία και το μεγάλο μέρος του πληθυσμού που ζει από «εισοδήματα προνοίας» ή από την παροικονομία κάνουν τη μισθολογική διεκδίκηση να είναι μια λογική αντινομία. Η αντίφαση αυτή δόμησε την πορεία των γεγονότων ανάμεσα σε ένα LKP επικεντρωμένο στους σταθερούς εργαζόμενους (κυρίως δημόσιους υπαλλήλους), αλλά που προσπαθεί με τον πολλαπλασιασμό

και την άπειρη πολυμορφία των διεκδικήσεων να συγκρατήσει συνενωμένους τους όρους της αντίφασης, και τον παραλογισμό της κεντρικής μισθολογικής διεκδίκησης για τους περισσότερους απ' όσους βρίσκονταν στα οδοφράγματα, στις λεηλασίες και στις επιθέσεις εναντίον δημόσιων κτιρίων. Η διεκδίκηση αποσταθεροποιήθηκε μέσα στην ίδια την πορεία του αγώνα, αμφισβητήθηκε μαζί με την οργανωτική της μορφή, αλλά οι ιδιαίτερες μορφές της εκμετάλλευσης του συνόλου του πληθυσμού, κληρονομημένες από μια αποικιοκρατική ιστορία, εμπόδισαν την αντίφαση αυτή να ξεσπάσει με μεγαλύτερη βιαιότητα στο εσωτερικό του κινήματος (ας σημειωθεί ωστόσο ότι ο μόνος νεκρός ήταν ένας συνδικαλιστής που σκοτώθηκε σε ένα οδόφραγμα). Από την άποψη αυτή, η παραγωγή του ταξικού ανήκειν ως εξωτερικού καταναγκασμού ήταν περισσότερο ένα είδος σχιζοφρένειας παρά μια αληθινή παραγωγή στην πορεία του αγώνα, ήταν περισσότερο μια κοινωνιολογική κατάσταση παρά ένα διακύβευμα του αγώνα. Δεν υπήρξε συγκρουσιακή ανασύνθεση της τάξης γύρω από τους ανέργους και τους επισφαλείς, αλλά μάλλον βίοι παράλληλοι μισθωτών και ανέργων, με το LKP να καπελώνει με μεγάλη δυσκολία το σύνολο. Αυτό δεν εμπόδισε τη μισθολογική διεκδίκηση να προσκρούσει συνολικά σε αυτή τη σύνθεση των διαδηλωτών και να βρει εκεί το όριό της.

Η μισθολογική διεκδίκηση, που τη στήριζε η λίγο-πολύ σταθερή φράξια των μισθωτών, έβρισκε το όριό της στην ίδια τη μάζα των ανέργων και «βοηθούμενων» που είχαν παρασυρθεί στο κίνημα, αλλά δεν επρόκειτο απλώς για εξωτερικό όριο: οι μεν και οι δε δεν ήταν ξένοι που βρίσκονταν «πλάι-πλάι» κατά τύχη. Εκείνο που τους ένωνε ήταν η συνολική αγορά της εργασιακής δύναμης, στο πλαίσιο της οποίας πάντα έχει ήδη αγοραστεί μια συνολική εργασιακή δύναμη, όποια κι αν είναι η ατομική (ή ανά φράξιες) ανάλωσή της από το κεφάλαιο εν γένει έναντι ενός εισοδήματος στο οποίο οι μισθοί δραστηριότητας και άλλες μορφές εισοδημάτων αντισταθμίζονται. Η μισθολογική διεκδίκηση τροποποιείται ριζικά όταν δεν ισχύει πια η μορφή της ελεύθερης σύμβασης. Ο εργαζόμενος δεν μπορεί πια να σπάσει, με μια απελευθέρωση της εργασίας, την αλυσίδα που συνδέει τους όρους της αντιφατικής αμοιβαίας συνεπαγωγής μεταξύ υπερεργασίας και αναγκαιάς εργασίας.

Σ' αυτό το «πλάι-πλάι» ενυπάρχει και το αθέμιτο της μισθολογικής διεκδίκησης: η διπλή αποσύνδεσή της. Αποσύνδεση σε σχέση με την αξιοποίηση και τη συσσώρευση του κεφαλαίου, για τις οποίες η μισθολογική διεκδίκηση έχει χάσει κάθε εσωτερική σημασία και δυναμική· αποσύνδεση μεταξύ, αφενός, μισθού και, αφετέρου, εισοδήματος και κατανάλωσης, μέσω της δανειοδότησης και όλων των υστερόχρονων ή προνοιακών εισοδημάτων. Η ίδια η σύνθεση των διαδηλωτών και εξεγερμένων εκφράζει ζωντανά και απτά αυτή τη διπλή αποσύνδεση. Ποιες μισθολογικές διεκδικήσεις μπορούν να έχουν οι αναρίθμητοι διαρθρωτικά άνεργοι; Θα ήταν λάθος να αναλύουμε την οργή σαν απόγνωση. Στην πορεία της μισθολογικής διεκδίκησης, η ανεργία είναι η αντίφαση υπερεργασίας/ αναγκαιάς εργασίας, είναι το κεφάλαιο σαν αντίφαση εν κινήσει. Τότε ολόκληρη η μισθωτή σχέση προσαρ-

μόζεται με βάση την ανεργία και τις «ιδιότυπες» μορφές απασχόλησης, μέχρι και η ίδια η μισθολογική διεκδίκηση, η πορεία της, όσοι συμμετέχουν σε αυτήν, οι δραστηριότητές της.

Ο εγκλωβισμός της μισθολογικής διεκδίκησης στην αντίφαση μεταξύ υπερεργασίας και αναγκιαίας εργασίας είναι η ίδια η σύνθεση της εργατικής τάξης στη Γουαδελούπη και στους άλλους υπερπόντιους νομούς της Γαλλίας. Εκεί, αυτή η διαρθρωτική αντίφαση είναι η ίδια η σύνθεση της τάξης. Με αφετηρία τον μισθό, την ενδότερη σχέση του προλεταριάτου με το κεφάλαιο, στη Γουαδελούπη παίχτηκε στο εσωτερικό της μισθολογικής διεκδίκησης ένα σημαντικότερο έργο: η παραγωγή του ταξικού ανήκειν ως ορίου και εξωτερικότητας μέσα στην ίδια την ταξική πάλη.

Η τοποθέτηση της ανεργίας και της επισφάλειας στον πυρήνα της μισθωτής σχέσης · ο ορισμός της κατάστασης του αδήλωτου εργαζομένου ως γενικής κατάστασης της εργασιακής δύναμης · η τοποθέτηση –όπως με το κίνημα της άμεσης δράσης– της κοινωνικής αμεσότητας του ατόμου ως θεμελίου, που πρέπει να παραχθεί σαν βάση της αντίθεσης προς το κεφάλαιο · η πραγματοποίηση αυτοκτονικών αγώνων όπως στη Cellatex και άλλου την άνοιξη και το καλοκαίρι του 2000 (Metaleurop – με κάποια επιφύλαξη–, Adeshoffen, Société Française Industrielle de Contrôle et d'Equipements, Bertrand Faure, Mossley, Bata, Moulinex, Daewoo-Orion, ACT – πρώην Bull) · η αναγωγή της ενότητας της τάξης σε μια αντικειμενικότητα που συγκροτείται μέσα στο κεφάλαιο, όπως με τον πολλαπλασιασμό των συλλογικοτήτων και με τα κύματα προσωρινών και εκ περιτροπής απεργιών (Γαλλία 2003, άγγλοι ταχυδρομικοί) – αυτά είναι, για καθέναν από αυτούς τους συγκεκριμένους αγώνες, περιεχόμενα που συγκροτούν τη δυναμική του τωρινού κύκλου στο εσωτερικό και στην πορεία των αγώνων. Στους περισσότερους τωρινούς αγώνες εμφανίζεται η επαναστατική δυναμική αυτού του κύκλου αγώνων, η οποία συνίσταται στο ότι το προλεταριάτο παράγει την ύπαρξή του ως τάξης μέσα στο κεφάλαιο χωρίς καμία αυτοαναφορική δυνατότητα, που την καταστρέφουν οι ίδιοι οι αγώνες, άρα μια δυναμική που συνίσταται στο ότι το προλεταριάτο αμφισβητεί τον εαυτό του σαν τάξη. Η δυναμική αυτή έχει όμως πάντα το εγγενές της όριο σε ό,τι ακριβώς την ορίζει σαν δυναμική: στη δράση του προλεταριάτου ως τάξης. Γι' αυτό μιλάμε για δυναμική (για απόκλιση) στο εσωτερικό του ορίου.

Η ενότητα της τάξης δεν μπορεί πια να συγκροτηθεί πάνω στη βάση της μισθωτής σχέσης και του διεκδικητικού αγώνα, σαν προαπαιτούμενο για την επαναστατική της δραστηριότητα. Η ενότητα του προλεταριάτου δεν μπορεί πια να είναι τίποτε άλλο από τη δραστηριότητα με την οποία αυτοκαταργείται καταργώντας όλα όσα το διαιρούν. Η κατάργηση του κεφαλαίου σημαίνει αυτομάτως ότι ο προλετάριος αρνείται τον εαυτό του σαν εργαζόμενο και όχι ότι αυτοοργανώνεται σαν τέτοιος · πρόκειται για ένα κίνημα κατάργησης των επιχειρήσεων, των εργοστασίων, του προϊόντος, της ανταλλαγής (με όλες τις μορφές της).

Το προλεταριάτο δεν μπορεί να είναι επαναστατικό παρά μόνο αναγνωρίζο-

ντας τον εαυτό του σαν τάξη · αυτό συμβαίνει σε κάθε σύγκρουση και, κατά μείζονα λόγο, όταν η ύπαρξή του ως τάξης θα είναι, μέσα στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου, η κατάσταση με την οποία θα χρειαστεί να συγκρουστεί. Δεν πρέπει ωστόσο να παρανοούμε το περιεχόμενο αυτής της «αναγνώρισης». Το να αναγνωρίσει τον εαυτό του σαν τάξη δεν θα είναι για το προλεταριάτο «επιστροφή στον εαυτό του» αλλά πλήρης εξωστρέφεια, *η αυτοαναγνώρισή του ως κατηγορίας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής*. Το τι είμαστε σαν τάξη δεν είναι, κατά άμεσο τρόπο, τίποτε άλλο από τη σχέση μας με το κεφάλαιο. Η «αναγνώριση» αυτή θα είναι εκ των πραγμάτων μια πρακτική αναγνώριση, μέσα στη σύγκρουση · όχι αναγνώριση του εαυτού μας για τον εαυτό μας, αλλά αναγνώριση του κεφαλαίου.

Η εκμετάλλευση: ένα παιχνίδι που καταργεί τον κανόνα του

Το αθέμιτο της μισθολογικής διεκδίκησης σε μια κρίση που είναι ειδικά κρίση της μισθωτής σχέσης αποτελεί *την αντίφαση και τη δυναμική της τωρινής στιγμής* · μέσα στις ίδιες τις δραστηριότητες του προλεταριάτου ως τάξης, εμπεριέχει όλες τις αμφισβητήσεις του ταξικού ανήκειν ως ορίου της ταξικής πάλης. Επανερχονται τότε σε κεντρική θέση ο ορισμός του προλεταριάτου και ο ορισμός της εκμετάλλευσης ως της αντίφασής του με το κεφάλαιο.

Όταν το να αγωνίζεται το προλεταριάτο σαν τάξη έχει γίνει το ίδιο το εσωτερικό όριο της ταξικής πάλης του, αυτό σημαίνει ότι, μέσα στον πυρήνα της εκμετάλλευσης και της παραγωγής υπεραξίας, θεμελιώνεται το ζήτημα της κομμουνιστικοποίησης σαν ζήτημα του παρόντος, επίκαιρο. Όχι μόνο δεν είμαστε τίποτα έξω από τη μισθωτή σχέση, αλλά δεν είμαστε τίποτα έξω από την *αντίφαση* της μισθωτής σχέσης · αυτό τα αλλάζει όλα, και μέσω αυτού μπορούν να αλλάξουν όλα. Τα ζεύγη εκμετάλλευση/ αλλοτρίωση, αμοιβαία συνεπαγωγή/ κυριαρχία, τάξεις/ άτομα, παραγωγική εργασία/ «διάχυτη αξιοποίηση», προορίζονται να γίνουν αντικείμενα πολεμικής και θεωρητικών και πρακτικών διχογνωμιών. Με το να τίθεται η πορεία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής σαν η πραγματική εξέλιξη της αντίφασης μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου καταργούνται οι αμφισημίες ανάμεσα στους όρους αυτών των αντινομιών. Μια υποτίμηση ή και αγνόηση της υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο μέσα στη διαδικασία εκμετάλλευσης δικαιολογεί, αφενός, τον θεωρητικό «αμεσοτισμό» που εκφράζεται με την καταγγελία¹³ και, αφετέρου, μια αντίληψη

13 Η καταγγελία είναι η μορφή του θεωρητικού «αμεσοτισμού» – της κριτικής της καπιταλιστικής κοινωνίας που την αντιλαμβάνεται όπως εκείνη παρουσιάζεται. Ξεινώνοντας από τις φαινομενικές κατηγορίες, ο θεωρητικός «αμεσοτισμός» δεν φτάνει ποτέ στο γενικό, επειδή το γενικό δεν κρύβεται μέσα στο εμπειρικό, σε ό,τι φαίνεται άμεσα, ώστε να μπορούμε, ξεινώντας από εκεί, να φτάσουμε στο γενικό με φυσικό και βαθμιαίο τρόπο · το «γενικό» είναι ένα προϊόν της σκέψης, μέσω του οποίου η σκέψη οικειοποιείται την πραγματικότητα

της πρακτικής ως επέμβασης (βλ. το ζήτημα του ακτιβισμού).

Το προλεταριάτο και το κεφάλαιο αποτελούν τους όρους μιας αντίφασης και συνεπώς δεν μπορούν να οριστούν όπως θα ήταν μόνα τους έξω από την αντίφαση αυτή¹⁴. Η αντίφαση αυτή είναι η ενότητα τους και η αμοιβαία αναπαραγωγή τους. Σαν αμοιβαία *ανα-παραγωγή*, η αντίφαση παράγει μια ιδιαίτερη χρονικότητα που είναι η ιστορική διεργασία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Ο χρόνος είναι εσωτερικός στην αντίφαση, είναι μια *διάρκεια*, και όχι ένα απριόρι που την περιβάλλει και που μέσα του αυτή θα έπρεπε να εκτυλιχθεί, να πραγματοποιηθεί¹⁵. Σαν αναπαραγωγή, η αντίφαση δεν θέτει αντιμέτωπους δύο ισότιμους όρους, είναι ασύμμετρη σχέση: το κεφάλαιο υπάγει την εργασία. Κατά συνέπεια, η πορεία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής είναι η *πραγματική εξέλιξη* της αντίφασης μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου · η αντίφαση *υπόκειται* στη *δική* της ιστορία, όχι σε συνθήκες. Από εκεί πηγάζει και η ταυτότητα ανάμεσα σε ό,τι κάνει το προλεταριάτο τάξη αυτού του τρόπου παραγωγής και ό,τι κάνει επαναστατική τάξη. Εδώ έχουμε τόσο την κριτική κάθε επαναστατικής φύσης όσο και την κριτική κάθε «αμεσοτισμού» του κομμουνισμού. Κριτική της απελευθέρωσης της εργασίας και της επιβεβαίωσης του προλεταριάτου ως τάξης που γίνεται κυρίαρχη · κριτική του ακτιβισμού και του εναλλακτισμού.

Η τάξη δεν υπάρχει δύο φορές, μία σαν αναπαραγωγός του κεφαλαίου ο οποίος αγωνίζεται μέσα στα όρια αυτής της αναπαραγωγής και άλλη μία σαν τάση προς τον κομμουνισμό. Μέσω της πτώσης του ποσοστού κέρδους, η εκμετάλλευση είναι *μια διεργασία που βρίσκεται συνεχώς σε αντίφαση με την ίδια της την αναπαραγωγή*: η κινούμενη πραγματικότητα της εκμετάλλευσης είναι αντίφαση για τις κοινωνικές σχέσεις παραγωγής των οποίων αποτελεί το περιεχόμενο και την κίνηση. Ο ίδιος ο τρόπος με τον οποίο η εργασία υπάρχει κοινωνικά, η αξιοποίηση, αποτελεί την αντίφαση μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου. Οριζόμενο από την εκμετάλλευση, το προλεταριάτο βρίσκεται σε αντίθεση με την αναγκαία κοινωνική ύπαρξη της εργασίας του

και την αναπαράγει. Μια πιο τετριμμένη μορφή της καταγγελίας αντιπροσωπεύει η *Monde diplomatique*, η οποία κάθε μήνα, με κατάλληλα εστιασμένο και τεκμηριωμένο τρόπο, μας μαθαίνει ότι ο καπιταλισμός διευθύνεται από καπιταλιστές.

14 Έτσι, όταν λέω ότι «το προλεταριάτο και το κεφάλαιο βρίσκονται σε αντίφαση», η διατύπωση αυτή, που δεν μπορώ να την αποφύγω, βρίσκεται πάντα στα όρια του λάθους.

15 Το παρελθόν είναι άδειο, το ίδιο και το μέλλον, μόνο το παρόν είναι γεμάτο. Η διάρκεια είναι μια ομογενοποίηση εν κινήσει, είναι συγχώνευση, δυναμική αλληλοδιείσδυση των φάσεων της αντίφασης. Το τι είναι η αντίφαση είναι αζεχώριστο από το τι αλλάζει. Δεν υπάρχει αφενός η δομή της αντίφασης και αφετέρου το γίνεσθαι της, υπάρχει μόνο η αντίφαση της οποίας η ουσία είναι ότι αλλάζει. Η διάρκεια είναι αδιάκοπη ροή, ακατάπαυστη δημιουργία. Η επικέντρωση στις συνάψεις της αιτιότητας από τη μια και η τελεολογία από την άλλη, προϋποθέτοντας και οι δύο τον χρόνο, τον προϋποθέτουν χωρίς αποτέλεσμα πάνω στην πραγματικότητα. Αντίθετα, ο συνυφασμένος «χρόνος» είναι διάρκεια.

ως κεφαλαίου, δηλαδή ως αξίας αυτονομημένης και η οποία δεν παραμένει τέτοια παρά μόνο εφόσον αξιοποιείται: η πτώση του ποσοστού κέρδους είναι αντίφαση μεταξύ των τάξεων. Το προλεταριάτο βρίσκεται διαρκώς σε αντίφαση με τον ίδιο του τον ορισμό ως τάξη: η ανάγκη της αναπαραγωγής του είναι κάτι που το βρίσκει απέναντί του να αντιπροσωπεύεται από το κεφάλαιο – από το κεφάλαιο για το οποίο το προλεταριάτο είναι συνεχώς αναγκαίο και πάντα περισσεύει: πρόκειται για την πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους, για την αντίφαση μεταξύ υπερεργασίας και αναγκαίας εργασίας¹⁶ (που γίνεται αντίφαση της αναγκαίας εργασίας), για το κεφάλαιο σαν αντίφαση εν κινήσει (βλ. πιο πάνω). Πρόκειται, με δυο λόγια, για την αντίφαση της παραγωγικής εργασίας: «Παραγωγική εργασία είναι μόνο μία συντομευμένη έκφραση για την όλη σχέση και τον τρόπο, με τον οποίο εμφανίζεται η ικανότητα εργασίας και η εργασία στο καπιταλιστικό προτσές παραγωγής» (Μαρξ, *Αποτελέσματα της άμεσης διαδικασίας παραγωγής [VI ανέκδοτο κεφάλαιο]*, εκδ. Α/συνέχεια, σελ. 134-5).

Η εκμετάλλευση είναι το περίεργο αυτό παιχνίδι όπου κερδίζει πάντα ο ίδιος (επειδή η εκμετάλλευση είναι υπαγωγή) · ταυτόχρονα, και για τον ίδιο λόγο, είναι ένα παιχνίδι που βρίσκεται σε αντίφαση με τον κανόνα του και μια ένταση προς την κατάρρευση αυτού του κανόνα. Το αντικείμενο σαν ολότητα, ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, βρίσκεται σε αντίφαση με τον εαυτό του μέσα από την αντίφαση των στοιχείων του, επειδή αυτή η αντίφαση με το άλλο είναι για κάθε στοιχείο αντίφαση με τον εαυτό του, στον βαθμό που το άλλο είναι το δικό του άλλο. Στην αντίφαση την οποία αποτελεί η εκμετάλλευση, εκείνο που μας δίνει την υπέρβαση είναι η μη συμμετρικότητά της.

16 «Στην παραγωγή που βασίζεται στο κεφάλαιο, η ύπαρξη του αναγκαίου εργάσιμου χρόνου καθορίζεται από τη δημιουργία περίσσιου εργάσιμου χρόνου. [...] Όπως είδαμε, είναι νόμος του κεφαλαίου να δημιουργεί υπερεργασία, διαθέσιμο χρόνο · αυτό μπορεί να το κάνει μονάχα κινητοποιώντας αναγκαία εργασία – πραγματοποιώντας δηλαδή την ανταλλαγή με τον εργάτη. Γιαυτό η τάση του είναι να δημιουργεί όσο γίνεται περισσότερη εργασία · όπως εξίσου και να περιορίζει στο ελάχιστο την αναγκαία εργασία. Γιαυτό το κεφάλαιο τείνει να μεγαλώνει τον εργαζόμενο πληθυσμό, όπως και να τοποθετεί ολοένα ένα μέρος απ' αυτόν σαν υπερπληθυσμό – σαν πληθυσμό που είναι για την ώρα άχρηστος, μέχρι το κεφάλαιο να μπορέσει να τον αξιοποιήσει. [...] Ωστόσο προϋπόθεση είναι και παραμένει η εργασία γενικά, και η υπερεργασία υπάρχει μόνο σε σχέση με την αναγκαία, άρα μόνο στο βαθμό που υπάρχει η τελευταία. Ωστε το κεφάλαιο πρέπει αδιάκοπα να δημιουργεί αναγκαία εργασία, για να δημιουργεί υπερεργασία · πρέπει να αυξάνει την αναγκαία εργασία (δηλαδή να αυξάνει τις ταυτόχρονες εργάσιμες ημέρες) για να μπορεί να μεγαλώνει το πλεόνασμα · εξίσου όμως πρέπει και να την αίρει σαν αναγκαία, για να την τοποθετεί σαν υπερεργασία. [...] Από την άλλη μεριά, το νέο πρόσθετο κεφάλαιο που δημιουργείται μπορεί να αξιοποιηθεί σαν τέτοιο μόνο αν ανταλλαγή με ζωντανή εργασία. Γιαυτό το κεφάλαιο τείνει εξίσου να μεγαλώνει τον εργατικό πληθυσμό όσο και αδιάκοπα να μειώνει το αναγκαίο του μέρος (αδιάκοπα να τοποθετεί πάλι ένα μέρος του σαν εφεδρεία). [...] Το κεφάλαιο, σαν δημιουργία υπερεργασίας είναι εξίσου, και την ίδια στιγμή, δημιουργία και μη-δημιουργία αναγκαίας εργασίας · υπάρχει μόνο στο βαθμό που η τελευταία υπάρχει και ταυτόχρονα δεν υπάρχει» (Μαρξ, *Βασικές γραμμές...*, σελ. 299-301).

Όταν λέμε ότι η εκμετάλλευση είναι για τον εαυτό της μια αντίφαση, ορίζουμε την κατάσταση και την επαναστατική δραστηριότητα του προλεταριάτου. Η πάλη των τάξεων είναι ένα παιχνίδι που μπορεί να οδηγήσει στην κατάρρευση του κανόνα του, επειδή μέσα στην πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους, δηλαδή στην αντίφαση της παραγωγικής εργασίας, δεν έχουμε πια να κάνουμε με μια διαδικασία «μόνο του κεφαλαίου» αλλά με την πάλη των τάξεων. Ο κομμουνισμός είναι η αντιφατική κίνηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, η διεργασία της απαρχαίωσής του. Η υπέρβαση περιλαμβάνεται σαν το ίδιο το περιεχόμενο της αντίφασης μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου, στις πιο άμεσες μορφές της πάλης των τάξεων.

Ο μη παραγωγικός εργαζόμενος πουλάει κι αυτός την εργασιακή του δύναμη και γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης από τον καπιταλιστή του, για τον οποίο ο βαθμός εκμετάλλευσης θα καθορίσει το τμήμα της αξίας (την υπεραξία) που θα μπορέσει να ιδιοποιηθεί σαν κέρδος. Αλλά από την ίδια την παραγωγική εργασία μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το προλεταριάτο δεν περιορίζεται στους παραγωγικούς εργαζομένους. Πράγματι, πρώτον, είναι στην ίδια τη φύση της υπεραξίας να υφίσταται σαν κέρδος, μεταξύ άλλων και για τα ίδια τα παραγωγικά κεφάλαια · δεύτερον, για τον ίδιο αυτό λόγο, είναι ολόκληρη η καπιταλιστική τάξη που εκμεταλλεύεται ολόκληρη την εργατική τάξη, ενώ ο προλετάριος ανήκει στην καπιταλιστική τάξη πριν πουλήσει τον εαυτό του στο τάδε ή στο δείνα αφεντικό. Όμως η συνολική κοινωνική εργασία την οποία το κεφάλαιο δημιουργεί καθώς την ιδιοποιείται (η κοινωνική εργασία δεν προϋπάρχει μέσα στον προλετάριο ούτε στο σύνολο της τάξης πριν από την ιδιοποίησή της) δεν αποτελεί μια ομοιογενή μάζα χωρίς διακρίσεις, διαμεσολαβήσεις και ιεραρχία, δεν αποτελεί μια ολότητα που κάθε μέρος της εμπεριέχει όλους τους καθορισμούς της ολότητας. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ένα κεντρικό ζήτημα: ενώ κάθε προλετάριος έχει τυπικά ταυτόσημη σχέση με το ιδιαίτερο κεφάλαιο που τον εκμεταλλεύεται, η σχέση του με το κοινωνικό κεφάλαιο διαφέρει ανάλογα με το αν ο ίδιος είναι ή όχι παραγωγικός εργαζόμενος (δεν πρόκειται για θέμα συνείδησης αλλά για μια αντικειμενική κατάσταση). Αν, στο κέντρο της πάλης των τάξεων, δεν υπήρχε η αντίφαση την οποία αντιπροσωπεύει η παραγωγική εργασία, για τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και για το προλεταριάτο, δεν θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για επανάσταση (η επανάσταση θα ήταν κάτι εξωγενές σε σχέση με τον τρόπο παραγωγής, στην καλύτερη περίπτωση μια ουτοπία, στη χειρότερη τίποτα).

Ενώ το προλεταριάτο δεν περιορίζεται στην τάξη των εργαζομένων που παράγουν υπεραξία, εκείνο που το δομεί είναι η αντίφαση την οποία αποτελεί η παραγωγική εργασία. Η παραγωγική εργασία (που παράγει υπεραξία, δηλαδή κεφάλαιο) είναι η ζωντανή και αντικειμενική αντίφαση αυτού του τρόπου παραγωγής. Δεν πρόκειται για μια φύση που έχει προσδεθεί σε πρόσωπα: ο ίδιος εργαζόμενος μπορεί να εκτελεί ορισμένες παραγωγικές και ορισμένες μη παραγωγικές εργασίες · ο παραγωγικός χαρακτήρας της εργασίας μπορεί να οριστεί στο επίπεδο του συλλογικού εργαζο-

μένου · ο ίδιος (προσωρινός) εργαζόμενος μπορεί, από τη μια εβδομάδα στην άλλη, να περνάει από μια παραγωγική σε μια μη παραγωγική εργασία. Αλλά η σχέση του συνόλου του προλεταριάτου με το κεφάλαιο δομείται από την αντιφατική κατάσταση της παραγωγικής εργασίας στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Το ζήτημα είναι να ξέρουμε, πάντα με βάση την ιστορία και τη συγκυρία, τον τρόπο με τον οποίο αυτή η θεμελιώδης (καταστατική) αντίφαση δομεί σε μια δεδομένη στιγμή την πάλη των τάξεων, γνωρίζοντας ότι είναι στην ίδια τη φύση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής να μην εμφανίζεται ξεκάθαρα η αντίφαση αυτή, αφού η υπεραξία μετατρέπεται εξ ορισμού σε κέρδος και το κεφάλαιο είναι αξία εν κινήσει. Η μοναχική ώρα του έσχατου καθοριστικού στοιχείου δεν έρχεται ποτέ.

Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι οι παραγωγικοί εργαζόμενοι είναι επαναστάτες εκ φύσεως και μονίμως. Οι τάξεις δεν είναι αθροίσματα ατόμων, το προλεταριάτο και η καπιταλιστική τάξη αποτελούν τους κοινωνικούς πόλους της αντίφασης – πτώση του ποσοστού κέρδους ή παραγωγική εργασία – που δομεί το σύνολο της κοινωνίας. Η ιδιαίτερη σχέση της παραγωγικής εργασίας με το κοινωνικό κεφάλαιο (ιδιαίτερη σε σχέση με κάθε άλλη εργασία που υπόκειται σε εκμετάλλευση) δεν παγιώνεται σαν ουσία των παραγωγικών εργαζομένων. Ωστόσο, μέσα στην αντίφαση της παραγωγικής εργασίας που δομεί το σύνολο της κοινωνίας και τη διαιρεί σε πόλους αντιτιθέμενων τάξεων, οι παραγωγικοί εργαζόμενοι βρίσκονται σε μια μοναδική κατάσταση. Όταν μπλοκάρουν την παραγωγή αξίας και υπεραξίας, οι άνθρωποι που ζουν στο κέντρο της εσωτερικής σύγκρουσης του κεφαλαίου ως αντίφασης εν κινήσει δεν «μπλοκάρουν» απλώς. Μέσα στη μοναδική δράση τους, η οποία δεν αποτελεί κάτι το ιδιαίτερο αλλά απλώς την εμπλοκή τους στον αγώνα, η αντίφαση που δομεί το σύνολο της κοινωνίας σαν πάλη των τάξεων επιστρέφει στον εαυτό της, στην ίδια της τη συνθήκη, επειδή η σχέση εκμετάλλευσης δεν συνδέει τον παραγωγικό εργαζόμενο με ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο, αλλά άμεσα, στη σχέση του με ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο, τον συνδέει με το κοινωνικό κεφάλαιο. Εκείνο που, κατά πραγματικό τρόπο, συγκαλύπτεται συνεχώς μέσα στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου ξαναβγαίνει στην επιφάνεια, όχι μόνο σαν εσωτερική αντίφαση της αναπαραγωγής (την οποία εννοούμε εδώ σαν ενότητα της παραγωγής και της κυκλοφορίας) αλλά και σαν εκείνο που κάνει να υπάρχει η ίδια η αντίφαση: η εργασία σαν ουσία της αξίας η οποία, στο πλαίσιο του κεφαλαίου, είναι αξία μόνο σαν αξία εν κινήσει. Μέσα στην αντίφαση της παραγωγικής εργασίας – αντίφαση υπερεργασίας/ αναγκαίας εργασίας, δηλαδή αντίφαση της αναγκαίας εργασίας, δηλαδή αντίφαση της παραγωγικής εργασίας με τον εαυτό της στο πλαίσιο της αντίφασής της με το κεφάλαιο – το κεφάλαιο σαν αντίφαση εν κινήσει είναι αντίφαση μεταξύ τάξεων, είναι ταξική πάλη: η αντίφαση (η εκμετάλλευση) επανέρχεται στον εαυτό της, στην ίδια της τη συνθήκη.

Η επανάσταση θα ξεκινήσει το δικό της έργο όταν οι εργάτες θα βγαίνουν από τα εργοστάσια για να τα καταργήσουν, επιτιθέμενοι στον πυρήνα της παραγωγής αξίας · η επανάσταση θα προσκρούσει στην αυτοοργάνωση, στην αυτονομία και σε

οτιδήποτε μπορεί να συνδέεται με τη «συμβουλευτική» πρακτική, σε οτιδήποτε θα μπορούσε να μας οδηγήσει να αναδιοργανώσουμε «με υπεύθυνο τρόπο» την παραγωγή. Η επανάστασή μας είναι η επανάσταση της εποχής όπου η αντίφαση μεταξύ των τάξεων τοποθετείται στο επίπεδο της αμοιβαίας συνεπαγωγής τους και της αναπαραγωγής τους. Και «ο πιο αδύναμος κρίκος» αυτής της αντίφασης, της εκμετάλλευσης, που συνδέει τις τάξεις μεταξύ τους, τοποθετείται στις στιγμές της κοινωνικής αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης, εκεί όπου ακριβώς, μακριά από το να βρίσκει επιβεβαίωση, ο ορισμός του προλεταριάτου ως τάξης της παραγωγικής εργασίας εμφανίζεται πάντα (και ολοένα περισσότερο μέσα στις σύγχρονες μορφές της αναπαραγωγής) σαν τυχαίος και περιστασιακός, όχι μόνο για κάθε προλετάριο ειδικά, αλλά διαρθρωτικά για το σύνολο της τάξης. Αλλά αν η πάλη των τάξεων παραμείνει κίνημα στο επίπεδο της αναπαραγωγής, δεν θα έχει ενσωματώσει τον ίδιο της τον λόγο ύπαρξης, την παραγωγή. *Εδώ βρίσκεται σήμερα το επανεμφανιζόμενο όριο όλων των ταραχών και των «εξεγέρσεων», αυτό που σε επίπεδο γεγονότων τις ορίζει σαν «μειοψηφικές».* Η επανάσταση θα πρέπει να περικυκλώσει την παραγωγή για να την καταργήσει σαν ιδιαίτερη στιγμή των σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων και, με τον τρόπο αυτό, να καταργήσει την εργασία καταργώντας τη μισθωτή εργασία. Εδώ εντοπίζεται ο καθοριστικός ρόλος της παραγωγικής εργασίας και αυτών οι οποίοι σε μια δεδομένη στιγμή είναι οι άμεσοι φορείς της αντίφασης της παραγωγικής εργασίας, επειδή τη βιώνουν στην ίδια τους την ύπαρξη για το κεφάλαιο σαν ταυτόχρονα αναγκαία και περιττή. Κατέχουν *αντικειμενικά* τη δυνατότητα να μετατρέψουν αυτή την επίθεση σε αντίφαση για το ίδιο το κεφάλαιο, να αναστρέψουν ενάντια στον εαυτό της και ενάντια στον εαυτό τους την αντίφαση που αποτελεί η εκμετάλλευση. Ο δρόμος της κατάργησης της εκμετάλλευσης περνάει από την ίδια την εκμετάλλευση · όπως το κεφάλαιο, έτσι και η επανάσταση είναι κι αυτή μια αντικειμενική διαδικασία.

Ακόμα κι αν ορίσουμε την τρέχουσα κρίση, στο γίγνεσθαι της, σαν κρίση της αξίας, η κρίση δεν παύει να είναι σχέση του προλεταριάτου με το κεφάλαιο. Η ίδια η επανάσταση είναι το «μπλοκάρισμα» του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής · το «μπλοκάρισμα» δεν είναι προαπαιτούμενο της επανάστασης. Το προλεταριάτο καταργεί τις τάξεις μέσα στην επανάσταση, με μέτρα που παίρνονται στη διάρκεια μιας κρίσης η οποία *γίνεται* επαναστατική κρίση και η οποία *γίνεται*, σαν τέτοια, το μπλοκάρισμα της συσσώρευσης. Δεν υπάρχει κατάσταση, δεν υπάρχει κρίση, που, αν την αντιληφθούμε μονομερώς, να είναι χωρίς διέξοδο για το κεφάλαιο. Η κρίση της σχέσης εκμετάλλευσης διαπιστώνεται στο προλεταριάτο και στο κεφάλαιο, σαν επιδίωξη μιας επιδείνωσης της εκμετάλλευσης και σαν αντίσταση στην επιδείνωση αυτή. Αυτή ακριβώς η αντίσταση, στην απτή της εξέλιξη, δείχνει ότι ο βασιλιάς είναι γυμνός, ότι ενάντια στο προλεταριάτο, και *εξαιτίας της δραστηριότητάς του*, δεν μπορεί να αναδιαρθρωθεί, να συγκροτήσει έναν ανώτερο τρόπο αξιοποίησης.

Τα πράγματα πρέπει να τα αντιλαμβανόμαστε ιστορικά και ποιοτικά. Κάθε

κρίση είναι μια ορισμένη διαμόρφωση της σχέσης μεταξύ των τάξεων και των αντιστοιχών πρακτικών τους. Εκεί ακριβώς ο προηγούμενος κύκλος αγώνων γίνεται καθοριστικός· εκείνο που μπορεί να μπλοκάρει την καπιταλιστική αναπαραγωγή είναι ένας τύπος πρακτικής που εμφανίζεται στην πορεία της κρίσης. Ίσαμε τότε όλες οι κρίσεις, ακόμα και οι σφοδρότερες, είναι πάντα στιγμές της αναπαραγωγής του κεφαλαίου. Ποτέ δεν υπάρχει σχέδιο, εκείνο που υπάρχει, από την ίδια τη φύση του κεφαλαίου, είναι μια διαδικασία αξιοποίησης/ απαξίωσης: η κρίση, από μόνη της, είναι άνοιγμα προς μιαν αναδιάρθρωση. Ένας τύπος πρακτικών που εμφανίζονται μέσα στην κρίση είναι αυτό που μετατρέπει την κρίση σε επανάσταση, δηλαδή σε «τελική κρίση»¹⁷. Εκείνη ακριβώς τη στιγμή, μέσα στην κρίση, οι προηγούμενες συνθήκες της αξιοποίησης, και του κύκλου αγώνων, γίνονται καθοριστικές: αντίφαση μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου η οποία ορίζεται στο επίπεδο της αναπαραγωγής της σχέσης τους· εξαφάνιση μιας εργατικής ταυτότητας που να επιβεβαιώνεται μέσα στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου· ταυτότητα ανάμεσα στην ύπαρξη του προλεταριάτου ως τάξης και την αντίφασή του με το κεφάλαιο. Δηλαδή δραστηριότητες απόκλισης στο ίδιο το εσωτερικό της ταξικής δραστηριότητας, στο εσωτερικό των αγώνων.

Μέσα στην κρίση, στην πορεία αυτών των αγώνων, η παραγωγή του ταξικού ανήκειν ως εξωτερικού καταναγκασμού μέσα στο κεφάλαιο είναι το ποιοτικό άλμα, η υπέρβαση της ταξικής δράσης ως ορίου, αλλά μια παραγόμενη υπέρβαση που κάθε άλλο παρά είναι άσχετη με την προηγούμενη πορεία του κύκλου αγώνων, που δεν θα μπορούσε ούτε καν να υπάρξει χωρίς αυτήν. Η υπεράσπιση των άμεσων συμφερόντων του είναι, απλούστατα, αυτό που οδηγεί το προλεταριάτο να περάσει σε κάτι άλλο: στην κατάργηση του κυρίαρχου συστήματος.

Η δραστηριότητα του προλεταριάτου μπορεί να γίνει, στους στόχους της και στην πορεία των μέτρων αγώνα κατά της εκμετάλλευσης, έμπρακτη επίθεση ενάντια στα προσδιοριστικά στοιχεία της εκμετάλλευσης τη στιγμή ακριβώς που η αντίφαση μεταξύ των τάξεων μετατρέπεται από στιγμή της αμοιβαίας συνεπαγωγής σε εξωτερική του ταξικού ανήκειν. Υπάρχει μια στιγμή όπου όλα τα προσδιοριστικά στοιχεία, όλες οι αντιφατικές διεργασίες, όλες οι ιστορικές σημασίες δεν αρκούν πια, αν δεν θέτουν ότι την επαναστατική ρήξη την παράγει η πάλη του προλεταριάτου μέσα στη δική της δυναμική.

17 Δύο είναι οι λόγοι για τους οποίους, όπως λέγαμε, η έννοια της «τελικής κρίσης» δεν έχει κανένα νόημα. Πρώτον, δεν υπάρχει ποτέ «μπλοκάρισμα» της συσώρευσης που να φέρνει το προλεταριάτο ή την ανθρωπότητα μπροστά σε παρθένο έδαφος: η κρίση είναι πάντα σχέση αξιοποίησης/ απαξίωσης. Δεύτερον, εκείνο που καταστρέφει τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής είναι ένας τύπος πρακτικών του προλεταριάτου, δηλαδή μια ιδιαίτερη διαμόρφωση της ταξικής πάλης. Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ένα τρίτο στοιχείο: ο «θεωρητικός λόγος» δεν μπορεί να υπερβεί τον δικό του κύκλο αγώνων γιατί πιο πέρα αρχίζει η «μεταφυσική», όπως θα έλεγε ο κριτικός του «καθαρού λόγου».

Και πάλι όμως η επανάσταση μπορεί να αποτύχει, να ηττηθεί· η επέκταση των μέτρων κομμουνιστικοποίησης δεν είναι δεδομένη εκ των προτέρων. Πρόκειται για μέτρα που παίρνονται ενάντια στο κεφάλαιο, πράγμα που σημαίνει ότι η αναπαραγωγή του ή τα θεμέλιά της – η αγοραπωλησία της εργασιακής δύναμης έστω και με «ανορθόδοξες» μορφές, η ανταλλαγή, κάποιες μορφές στοιχειώδους κοινωνικής πρόνοιας οργανωμένης από κράτη, ή άλλες θεσμικές ανασυνθέσεις – βρίσκονται πάντα εκεί μέσα στην κατ' εξοχήν καταστροφική κατάσταση (καταστροφική με την έννοια ότι τίποτα δεν ριζώνει για να συγκροτήσει σύστημα) την οποία αποτελεί η επανάσταση. Είναι αλήθεια ότι η δυναμική του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής είναι αντίφαση για εκείνο ακριβώς του οποίου αποτελεί τη δυναμική (ένα παιχνίδι που μπορεί να αμφισβητήσει τον ίδιο του τον κανόνα), αλλά παραμένει επίσης, για τον ίδιο λόγο, η δυναμική του.

Η επανάσταση εγγράφεται εκεί σαν μια συγκυρία πιθανή ως προς τη μελλοντική επέλευσή της, αναγκασία ως προς τη σημερινή θεώρηση των ταξικών αγώνων των οποίων η συγκυρία αυτή είναι αποτέλεσμα. Η ίδια η κομμουνιστικοποίηση είναι ένα σύνολο δραστηριοτήτων ενάντια στην καπιταλιστική αναπαραγωγή· με αυτή την έννοια η νίκη της δεν ενυπάρχει μέσα της, αλλά η κομμουνιστικοποίηση αναπτύσσει και τις δικές της αντιφάσεις. Η απλούστερη από τις αντιφάσεις αυτές είναι ότι αναπτύσσει μορφές κοινωνικοποίησης που την καθλώνουν σαν τοπική αναπαραγωγή, αυτοδιαχείριση επιβίωσης, νόθες μορφές ανταλλαγών. Αυτές οι μορφές κοινωνικοποίησης, αυτοδιαχείρισης, που ενδέχεται να εμφανιστούν δεν είναι αντεπανόσταση· μπορεί να αποτελέσουν γρανάζια της αντεπανόστασης, αλλά δεν είναι η ίδια η αντεπανόσταση. Η αντεπανόσταση είναι πάντοτε ειδικά καπιταλιστική· αυτές οι «αυτοδιαχειριστικές» μορφές που ενδέχεται να χρησιμεύσουν σαν γρανάζια θα σαρωθούν, και μάλιστα βίαια, από την αντεπανόσταση την οποία θα έχουν βοηθήσει να αναλάβει τα ηνία.

Αλλά υπάρχει μια ακόμα σοβαρότερη εσωτερική αντίφαση της επαναστατικής διαδικασίας, που σχετίζεται με την ίδια τη διαδικασία ενοποίησης του προλεταριάτου μέσα στην κατάργησή του. Μια κρίση της αξίας μπορεί, ξεκινώντας από τον καπιταλιστικό πυρήνα της, την κρίση της εργασίας που παράγει υπεραξία, να είναι για το προλεταριάτο μια πάλη κατά του κεφαλαίου μέσα στην οποία απορροφά, ενάντια στην καπιταλιστική τάξη, ένα μεγάλο μέρος της κοινωνίας. Πρόκειται για τη διαδικασία κατάργησής του μέσα στην κατάργηση της ανταλλαγής, στην οποία αναγκάζονται να συμμετάσχουν κάθε είδους περιφερειακά στρώματα και φτωχοί που δεν είναι στην κυριολεξία προλετάριοι. Με αυτή τη διαδικασία ενοποίησης παρασύρονται στο κίνημα τεράστιες μάζες προλεταρίων που δεν είναι εργάτες. Με άλλα λόγια, η αντίφαση που επιφέρει την κατάργηση της αξίας είναι η αντίφαση του κεφαλαίου ως αντίφασης εν κινήσει (βλ. πιο πάνω), αλλά η αντίφαση αυτή σαν ζωντανή δύναμη είναι η αντίφαση μεταξύ υπερεργασίας και αναγκασίας εργασίας, δηλαδή το προλεταριάτο με τη στενή έννοια της εργατικής τάξης. Πάνω σε αυτήν ακριβώς τη βάση

ενοποιείται το προλεταριάτο μέσα στην κατάργηση της αξίας· πάνω σε αυτή τη βάση θα πρέπει να συμπεριλάβει, να παρασύρει, μια τεράστια μάζα κατεστραμμένων αγροτών, προλετάριων της παραοικονομίας κτλ., οι οποίοι είναι βέβαια ενταγμένοι στον παγκόσμιο κύκλο του κεφαλαίου, υφίστανται εκμετάλλευση, αλλά σαν *μετέχοντες σε ανταλλαγή*. Δεν βιώνουν την αντίφαση της αξίας σαν αντίφαση μεταξύ υπερεργασίας και αναγκιαίας εργασίας, επομένως δεν βιώνουν άμεσα την ανάγκη της υπέρβασής της. Η μιζέρια και η ακραία ένδεια δεν είναι από μόνες τους αναγκιαότητα και εξαναγκασμός για επαναστατικότητα. Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής έχει εκεί μια εκφοβιστική μάζα για υλική και κοινωνική χειραγώγηση. Εκεί βρίσκεται επίσης και η δυνατότητα πολλών βάρβαρων μικροπολέμων.

Η κομμουνιστική επανάσταση είναι πάνω απ' όλα μια κατάσταση εντροπίας· όλες οι κοινωνικές διαμορφώσεις (οι μορφές που συγκροτούσαν κοινωνία) αρχίζουν να πέφτουν στο κενό, και μάλιστα επανεμφανίζονται καταστάσεις παλαιότερες, αντιφάσεις που θεωρούνταν ξεπερασμένες, που σχετίζονται με προοικονομικούς τρόπους παραγωγής. Σήμερα βρισκόμαστε στο σημείο να προοικονομίζουμε την πιθανή εμφάνιση, μέσα στην κρίση και εξαιτίας των χαρακτηριστικών του κύκλου αγώνων και της ιδιαίτερης ιστορικής φύσης αυτής της κρίσης, πρακτικών που συνθέτουν μια επαναστατική *συγκυρία*. Η επαναστατική συγκυρία είναι εσωτερική παραβίαση των νόμων αναπαραγωγής του τρόπου παραγωγής, επειδή οι νόμοι που οδηγούν την ανάπτυξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής δεν έχουν σκοπιμότητα παρά *μόνο από την άποψη κάποιου που βρίσκεται στο εσωτερικό των νόμων αυτών*. Οι νόμοι που οδηγούν τον καπιταλισμό στον χαμό του δεν παράγουν ένα ιδεώδες που θα περιμέναμε μοιρολατρικά την πραγμάτωσή του· η σκοπιμότητα αυτή είναι μια εγγενής οργάνωση της πάλης των τάξεων που οι αγώνες του προλεταριάτου μπορούν να αποικρυπτογραφηθούν *έμπρακτα*. Η αποικρυπτογράφηση αυτή είναι μια επαναστατική συγκυρία. Σε μια συγκυρία υπάρχει το αβέβαιο, υπάρχει συνάντηση, υπάρχουν πράγματα της τάξης του *συμβάντος*: μια σκοπιμότητα που παράγει και αναγνωρίζει τον εαυτό της μέσα στην τυχαιότητα της μιας ή της άλλης πρακτικής.

Με την τωρινή κρίση προετοιμάζεται, μέσα στη δράση του προλεταριάτου, η παραγωγή του ταξικού ανήκειν ως εξωτερικού καταναγκασμού, και *μάλιστα στον πυρήνα του*: στη μισθωτή σχέση. Η διεκδίκηση και η πρόσκρουση του προλεταριάτου στην ίδια του την ταξική ύπαρξη ως όριο της δράσης του δεν αλληλοαποκλείονται. Στους τωρινούς μισθολογικούς αγώνες (μισθολογικούς με την ευρεία έννοια των αγώνων γύρω από τη μισθωτή σχέση, που περιέχουν τόσο τις διεκδικήσεις για το επίπεδο του μισθού και για τις μορφές του έμμεσου μισθού όσο και τις διεκδικήσεις για τις συνθήκες εργασίας, την επισφάλεια ή τις απολύσεις), η διεκδίκηση δυσκολεύεται ολοένα περισσότερο να μην αποσταθεροποιηθεί, σαν διεκδίκηση, μέσα στην ίδια την πορεία της πάλης και να συγκροτήσει τις οργανωτικές μορφές που της αντιστοιχούν χωρίς αυτές να αμφισβητηθούν. Η διεκδίκηση για τον μισθό γίνεται τώρα το προνομιακό πεδίο όπου μπορεί να προαναγγελθεί η παραγωγή του ταξικού

ανήκειν ως εξωτερικού καταναγκασμού.

Η *τωρινή στιγμή* ορίζεται από τη σχέση και την αλληλοδιείσδυση της *κρίσης της μισθωτής σχέσης* και του *αθέμιτου της μισθολογικής διεκδίκησης*. Η εκρηκτική αυτή σύνδεση βρίσκεται στον πυρήνα της τωρινής στιγμής.

Στις μέρες μας, οι αποκλίσεις μέσα στη δράση της τάξης (αναπαραγωγή της ως τάξης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής/ αυτοαμφισβήτησή της) υπάρχουν μέσα στην πορεία των περισσότερων αντιπαραθέσεων¹⁸. *Είμαστε θεωρητικοί ιχνηλάτες και υπέρμαχοι αυτών των αποκλίσεων που, μέσα στην πάλη του προλεταριάτου, αποτελούν την αυτοαμφισβήτησή του · και είμαστε πρακτικά συνεργοί τους όταν συμμετέχουμε άμεσα*. Υπάρχουμε μέσα σε αυτή τη ρήξη, μέσα σε αυτή τη διχοστοασία της δραστηριότητας του προλεταριάτου ως τάξης.

Το στοίχημά μας

Οι δραστηριότητες απόκλισης είναι παρούσες και βάζουν άμεσα ερωτήματα στη θεωρία, κι έτσι την τροποποιούν και τη διαμορφώνουν · και οι δραστηριότητες αυτές δεν είναι «δικές μας» με τη στενή έννοια της προσωπικής ανάμιξης.

Το ζήτημα της επέμβασης, και το αλληλένδετο ζήτημα της επιστροφής της θεωρίας στην πρακτική, τίθεται μόνο από τη στιγμή που η πολυμορφία των δραστηριοτήτων γίνεται αφαίρεση: η *Πρακτική σαν αφαίρεση*. Το ζήτημα της επέμβασης μετατρέπει αυτό που κάνουμε μέσα στον ένα ή τον άλλο αγώνα (ή αυτό που δεν μπορούμε να κάνουμε), δηλαδή πρακτικές πάντοτε συγκεκριμένες, σε μια *αφαίρεση της πρακτικής*, συγκροτώντας το δίλημμα επέμβαση/ αναμονή. Η διαδικασία αφαιρέσεως είναι ένας απτός μηχανισμός, που συγκροτείται με εμπειρικά διαπιστώσιμες δραστηριότητες και στάσεις: η «πρακτική επαγρύπνηση» · η δυνατότητα «επιλογής» μεταξύ των αγώνων · το «τμήμα της κοινωνίας που βρίσκεται πάνω απ' την κοινωνία» · το «όλα με αφορούν» · η εξαφάνιση της αναπαραγωγής του κεφαλαίου μέσα στην πάλη των τάξεων, μια εξαφάνιση μέσω της οποίας «τα πάντα μπορούν να συμβούν», με την αναπαραγωγή να διατηρείται σαν πλαίσιο *αλλά όχι σαν ορισμός των πρωταγωνιστών* · το ζήτημα της στρατηγικής και η επανάσταση σαν *σκοπός* προς επίτευξη · η *απόφαση του ατόμου* σαν μεθοδολογική αφετηρία, αντί για την ύπαρξη μιας αντιφατικής διαδικασίας ή μιας απόκλισης που εκφράζεται από δραστηριότητες · η υπερπήδηση της αναπαραγωγής του κεφαλαίου εξ ονόματος μιας κατάστασης που κρίνεται, για το σύνολο του προλεταριάτου, σαν θεμελιωδώς κοινή αλλά πέρα από

18 Εκείνο που μέσα στο κείμενο αυτό αποκαλείται *απόκλιση* διαρρηγνύει κάθε αγώνα θεωρούμενο χωριστά, αλλά οι όροι της απόκλισης αυτής μπορεί επίσης να θεωρηθεί ότι εκπροσωπούνται σε διαφορετικούς αγώνες μέσα στην ίδια φάση της ταξικής πάλης (οι ταρχές του Νοεμβρίου και ο αγώνας των εργαζομένων του τραμ της Μασσαλίας ή των ναυτικών της SNCM την ίδια στιγμή). Όλα είναι ζήτλημα κλίμακας.

τις αντικειμενικές πολυμορφίες (εδώ ξανασυναντάμε την πραγματική ανάπτυξη της αντίφασης, δηλαδή το προλεταριάτο-τάξη του κεφαλαίου και την αντίφασή του με το κεφάλαιο σαν πορεία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής).

Ο πυρήνας της κριτικής της επέμβασης ως ζητήματος έγκειται στην αφαίρεση της πρακτικής και στην αντικειμενοποίηση της πάλης των τάξεων, που αλληλοστηρίζονται. Η «Πρακτική» αποκτά καθαυτή, σαν οντότητα, ένα νόημα απέναντι στο εξίσου αφηρημένο συμπλήρωμά της, την ταξική πάλη σαν κατάσταση. Οι ιδιαίτερες πρακτικές *σαν τέτοιες* δεν είναι πια παρά περιστασιακές εκδηλώσεις της αφαίρεσης Πρακτική. Εκεί βρίσκεται το βαθύτερο θεμέλιο του ζητήματος της επέμβασης, δηλαδή της επέμβασης ως ζητήματος, και της κατανόησης που έχει η επέμβαση για τη θεωρία: ένα «όπλο» που επιστρέφει στην πρακτική. Η θεωρία δεν έχει υποχρέωση να αποδείξει τη χρησιμότητά της. Η θεωρία περιλαμβάνεται στον *αυτοκριτικό χαρακτήρα* των αγώνων · η *κριτική σχέση της θεωρίας έχει αλλάξει*. Η θεωρητική παραγωγή ανήκει σε μια πρακτική που δεν είναι «η δική μας» και σε μια θεωρία που ούτε αυτή είναι «η δική μας».

Η πρακτική για την οποία μιλάμε είναι η πρακτική όλων εκείνων που, με τις δραστηριότητές τους, δημιουργούν μια απόκλιση στο εσωτερικό της δράσης του προλεταριάτου ως τάξης και θέτουν αυτή την τελευταία σαν όριο προς υπέρβαση. Η πρακτική για την οποία μιλάμε είναι η θεωρία με την ευρεία έννοια, δηλαδή η πρακτική και ο αυτοστοχασμός της ταξικής πάλης. Η θεωρία με τη στενή έννοια είναι μια συμπύκνωση, δηλαδή μια ιδιαίτερη και όχι άμεση έκφραση, μια δουλειά επεξεργασίας που έχει τους δικούς της νόμους, μια *νοητικά επεξεργασμένη* έκφραση αυτής της πρακτικής. Γι' αυτήν το ζήτημα είναι πάνω απ' όλα να φτάσει στη *θεωρητική* ύπαρξη της κομμουνιστικής υπέρβασης με όσο το δυνατόν πιο ξεκάθαρο τρόπο · για το έργο αυτό χρησιμοποιούμε όσα μέσα έχουμε στη διάθεσή μας. Η ύπαρξη αυτής της νοητικά επεξεργασμένης έκφρασης είναι εγγενής και απαραίτητη για την ίδια την ύπαρξη της πρακτικής και της θεωρίας με την ευρεία έννοια. Υπάρχει και παράγεται με πολύμορφο τρόπο, συνεχή είτε εφήμερο. Δεν έχει ρόλο, στο μέτρο που συμμετέχει στον ορισμό εκείνου απέναντι στο οποίο θα μπορούσε να υποτεθεί ότι έχει ένα ρόλο · αποτελεί μια «στιγμή», για να καταφύγουμε στις εκφράσεις της φιλοσοφίας. Η «επικύρωσή» της υπάρχει μέσα στην ίδια και δεν είναι επικύρωση, ούτε άλλωστε την κατοχυρώνει · διαρκώς υπόκειται σε ό,τι τη συγκροτεί και του οποίου αποτελεί μέρος σαν «στιγμή», ξαναδιαμορφώνεται από αυτό: από τη θεωρία με την ευρεία έννοια, από την πρακτική. Δεν προσδίδει, *ατομικά*, σε όσους την ασκούν καμία ιδιαίτερη στάση ή ιδιότητα, επειδή το *αντικείμενό* της, στο οποίο θα όφειλε να δικαιολογηθεί ή να εφαρμοστεί, δεν είναι η Πρακτική. Η εφαρμογή της θεωρίας υπάρχει όταν σκεφτόμαστε σε σχέση με έναν αγώνα ότι θα μπορούσαμε να συμμετέχουμε ή να μη συμμετέχουμε. Συνίσταται άραγε η εφαρμογή στο «πώς να συμμετέχουμε»; Αν είναι έτσι, έχουμε βγάλει τη θεωρία από τον χώρο της, από το «οικοσύστημά» της, και θα χρειαστεί να την επανεισαγάγουμε: αυτή είναι η «μιλιτά-

ντικη» στάση, η οποία δημιουργεί το ζήτημα της εφαρμογής της θεωρίας, της επικύρωσής της, του ρόλου της. Το ζήτημα αυτό ενυπάρχει στη θεωρία μόνο αν έχουμε διαχωρίσει την απόφαση για τη δραστηριότητα και τις συνθήκες της εφαρμογής της. Στην περίπτωση αυτή, η πρακτική δεν είναι *αναγκαία* αλλά αποτελεί απόφαση, και το άτομο είναι το υποκείμενο της απόφασης αυτής.

Η θεωρία έχει γίνει ένα *αντικειμενικό* προσδιοριστικό στοιχείο των δραστηριοτήτων απόκλισης, κι έτσι ξεφεύγουμε από το ατέλειωτο ανακλαστικό πηγαϊνέλα μεταξύ «θεωρίας» και «πρακτικής» (η δίχως τέλος λογική της ιδεολογίας των «διδασμάτων» των αγώνων, τα οποία προέρχονται από τους αγώνες και επιστρέφουν σε αυτούς) και επομένως από το «ζήτημα της επέμβασης». Για να βγούμε από αυτόν τον φαύλο κύκλο, πρέπει να βγούμε από μια διαλεκτική της αλληλεπίδρασης: τη μια η πραγματικότητα επηρεάζει τη σκέψη, την άλλη η σκέψη επηρεάζει την πραγματικότητα. Όσο δεν έχουμε αντιληφθεί την πραγματικότητα σαν «συγκεκριμένη ανθρώπινη δραστηριότητα», άρα και αντιστρόφως τη συνείδηση σαν «συνειδητό είναι», εγκλωβιζόμαστε στη συζήτηση περί συνείδησης και πραγματικότητας, αγκομαχούμε να δώσουμε μια μη ιδεαλιστική απάντηση στο κατ' εξοχήν ερώτημα του ιδεαλισμού. Κι έτσι αναζητούμε έναν «ρόλο» για τη θεωρία.

Το αναγκαστικά θεωρητικό προσδιοριστικό στοιχείο της ύπαρξης και της πρακτικής του προλεταριάτου δεν μπορεί να συγχέεται με την απλή κίνηση της αντίφασης-αναπαραγωγής της τάξης στη σχέση της με το κεφάλαιο. Απέναντι στην κίνηση αυτή, η τάξη υπόκειται σε μια αφαίρεση για να γίνει μια νοητική θεωρητική σχηματοποίηση που διατηρεί κριτική σχέση με αυτή την αναπαραγωγή. *Η σχετική αυτονομία της θεωρητικής παραγωγής συνίσταται στον αφηρημένο και κριτικό χαρακτήρα της σε σχέση με την αμεσότητα των αγώνων.* Καμιά θεωρία δεν αρκείται να πει «να τι συμβαίνει», «το πράγμα μιλάει από μόνο του». Όταν η θεωρία λέει «έτσι είναι τα πράγματα» ή «να με ποιο τρόπο» –*sic*, για να το πούμε με μια λέξη– πρόκειται για μια συγκεκριμένη νοητική κατασκευή. Στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής η αμοιβαία συνεπαγωγή είναι υπαγωγή (αναπαραγωγή)· έτσι ό,τι παράγουμε σαν θεωρία με την πιο τυπική της έννοια είναι όντως μια σχηματοποίηση της τωρινής εμπειρίας των προλεταρίων, αλλά πολύ απέχει από το να είναι η μαζική άμεση συνείδηση αυτής της εμπειρίας, είναι αφαίρεση και κριτική της.

Στην περίοδο που αρχίζει, το να εντοπίζουμε και να προωθούμε τις δραστηριότητες απόκλισης, το να είμαστε μέρος τους όταν βρισκόμαστε εκεί σαν άτομα που ορίζονται σε κάποιο σημείο της κοινωνίας και τίποτα περισσότερο, και όχι σαν άτομα που τα καλεί ανά πάσα στιγμή το κέλευσμα της «Πρακτικής», σημαίνει ότι *αυτή η κριτική σχέση αλλάζει.* Δεν είναι πια εξωτερικότητα αλλά μια πτυχή των δραστηριοτήτων απόκλισης, έχει δεθεί μαζί τους· δηλαδή είναι κριτική σχέση όχι *έναντι* της ταξικής πάλης και της άμεσης εμπειρίας αλλά *μέσα* σε αυτή την άμεση εμπειρία.

Ενώ η δράση του προλεταριάτου ως τάξης έχει γίνει το ίδιο το όριο της ταξικής δράσης, ενώ αυτό γίνεται, μέσα στην αντίφαση της τωρινής στιγμής, η πιο

κοινότητα πορεία των αγώνων, ο θεωρητικολόγος χαρακτήρας των αγώνων γίνεται η κριτική τους αυτοκατανόηση. Οι άμεσοι αγώνες, πρακτικά και στον λόγο που εκφέρονται, παράγουν αδιάκοπα μέσα τους μια εσωτερική απόσταση. Η απόσταση αυτή είναι η προοπτική της κομμουνιστικοποίησης σαν συγκεκριμένη, αντικειμενική θεωρητική συνάρθρωση του θεωρητικολόγου χαρακτήρα των αγώνων και της θεωρίας με τη στενή της έννοια, που η διάδοσή της γίνεται μια πρωταρχική πρακτική δραστηριότητα.

Με το να γίνει οικεία, η θεωρία αυτή θα μπορεί να είναι, διαρκώς περισσότερο, η κριτική θεωρία ολόενα πιο θεωρητικολόγων αγώνων. Η διάδοση της έννοιας της κομμουνιστικοποίησης θα είναι η ενοποίηση ολόενα πιο αυτοκριτικών αγώνων και της θεωρητικής παραγωγής με τη στενή έννοια. Η διάδοση αυτή θα επιτρέψει να εμφανιστούν πολεμικές και να αναδυθεί, μέσα στους αγώνες, μια ενδεχόμενη έκφραση της προοπτικής της υπέρβασης, που αντίθετα απ' ό,τι συχνά συμβαίνει σήμερα δεν θα είναι κάτι υπόρρητο προς αποκρυπτογράφηση.

Μένουν να γίνουν πολλά γύρω από την επιβεβαίωση μιας επαναστατικής θεωρίας, τη διάδοσή της, τη συγκρότηση περισσότερο ή λιγότερο σταθερών πυρήνων πάνω σε μια τέτοια βάση, καθώς και τις δραστηριότητες αυτών των πυρήνων. Η «κοινωνικοποίηση» της κεντρικής έννοιας της θεωρίας μας, της κομμουνιστικοποίησης, είναι δική μας υπόθεση. Το έργο αυτό είναι η δραστηριότητα οπαδών της κομμουνιστικοποίησης, οι οποίοι συμμετέχουν σε ταξικούς αγώνες με όλες τις συγκρούσεις και τις αποκλίσεις που τους διαπερνούν. Στην τωρινή στιγμή, η θεωρία σαν σύνολο συγκεκριμένων δραστηριοτήτων (γράψιμο, έντυπο, συζητήσεις, διάδοση με διάφορες μορφές κτλ.) γίνεται άμεσα ένα αντικειμενικό προσδιοριστικό στοιχείο αυτών των δραστηριοτήτων απόγλισης, και όχι λόγος σχετικά με αυτές.

Αυτό είναι το στοίχημά μας.

R.S.

Ιούλιος 2010

Υποσημείωση 1

Η αναδιάρθρωση που συνόδευσε την κρίση από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 έως τις αρχές της δεκαετίας του 1980 ήταν μια εργατική ήττα, η ήττα της εργατικής ταυτότητας, όποιες κι αν ήταν οι κοινωνικές και πολιτικές μορφές της υπαρχής της (από τα κομμουνιστικά κόμματα έως την αυτονομία, από το σοσιαλιστικό κράτος έως τα εργατικά συμβούλια). Η εργατική ταυτότητα στηριζόταν εξ ολοκλήρου στην αντίφαση που αναπτύσσεται στην πρώτη φάση της πραγματικής υπαγωγής, από τη δεκαετία του 1920 έως τη δεκαετία του

1960, ανάμεσα, αφενός, στη δημιουργία και την ανάπτυξη μιας εργασιακής δύναμης που ενεργοποιείται από το κεφάλαιο με ολοένα συλλογικότερο και κοινωνικότερο τρόπο και, αφετέρου, τις μορφές της ιδιοποίησης αυτής της εργασιακής δύναμης από το κεφάλαιο στην άμεση διαδικασία παραγωγής και στη διαδικασία αναπαραγωγής. Μια συγκρουσιακή κατάσταση που, μέσα στον κύκλο αγώνων, αναπτύσσεται σαν εργατική ταυτότητα, βρίσκει τα δικακριτικά της γνωρίσματα και τους άμεσους τρόπους κατανόησής της στο «μεγάλο εργοστάσιο»· στη διχοτομία μεταξύ απασχόλησης και ανεργίας, μεταξύ εργασίας και εκπαίδευσης· στην υποταγή της εργασιακής διαδικασίας στη συνάθροιση των εργαζομένων· στις σχέσεις μεταξύ μισθών, οικονομικής μεγέθυνσης και παραγωγικότητας στο εσωτερικό ενός εθνικού χώρου· στις θεσμικές εκπροσωπήσεις που όλα αυτά συνεπάγονται τόσο στο εργοστάσιο όσο και στο επίπεδο του κράτους· στην περιχαράκωση της συσσώρευσης σε έναν εθνικό χώρο. Η απόσπαση σχετικής υπεραξίας αποτελεί την κινητήρια αρχή ανάπτυξης και μεταλλαγής της πραγματικής υπαγωγής, τόσο στο επίπεδο της άμεσης διαδικασίας παραγωγής όσο και στο επίπεδο της συνολικής αναπαραγωγής. Στα δύο αυτά επίπεδα εμφανίζονται, κατά την πρώτη φάση της πραγματικής υπαγωγής, τα εμπόδια στη συνέχιση της συσσώρευσης όπως η συσσώρευση αυτή είχε δομηθεί από την απόσπαση σχετικής υπεραξίας. Επρόκειτο για όλα όσα είχαν γίνει εμπόδιο στην απρόσκοπτη λειτουργία της αυτοπροϋπόθεσης του κεφαλαίου. Από τη μια πλευρά βρίσκουμε όλους τους διαχωρισμούς, τις προστασίες, τις συγκεκριμενοποιήσεις που ορθώνονται απέναντι στην πτώση της αξίας της εργασιακής δύναμης, κατά το ότι εμποδίζουν μια κατάσταση όπου το σύνολο της εργατικής τάξης, σε παγκόσμια κλίμακα, μέσα στη συνέχεια της ύπαρξής της, της αναπαραγωγής της και της διεύρυνσής της, θα υποχρεωνόταν να βρεθεί αντιμέτωπη σαν τάξη με το σύνολο του κεφαλαίου. Από την άλλη πλευρά βρίσκουμε όλους τους περιορισμούς της κυκλοφορίας, της ανακύκλωσης, της συσσώρευσης, οι οποίοι παρεμποδίζουν τη μετατροπή του υπερπροϊόντος σε υπεραξία και πρόσθετο κεφάλαιο. Με την αναδιάρθρωση που ολοκληρώθηκε στη δεκαετία του 1980, η παραγωγή υπεραξίας και η αναπαραγωγή των συνθηκών αυτής της παραγωγής συμπίπτουν. Εκείνο που είχε γίνει εμπόδιο στην αξιοποίηση τη βασισμένη στη σχετική υπεραξία ήταν ο τρόπος με τον οποίο είχαν δομηθεί, από τη μια η ενσωμάτωση της αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης, από την άλλη ο μετασχηματισμός της υπεραξίας σε πρόσθετο κεφάλαιο και, τέλος, η αύξηση της σχετικής υπεραξίας στην άμεση διαδικασία παραγωγής. Αυτή η μη σύμπτωση μεταξύ παραγωγής και αναπαραγωγής ήταν η βάση του σχηματισμού και της επιβεβαίωσης, μέσα στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου, μιας *εργατικής ταυτότητας*· ήταν η ύπαρξη ενός χάσματος ανάμεσα στην παραγωγή υπεραξίας και την αναπαραγωγή της κοινωνικής σχέσης, ενός χάσματος που καθιστούσε δυνατό τον ανταγωνισμό ανάμεσα σε δύο ηγεμονίες, δύο τρόπους διαχείρισης, δύο μορφές ελέγχου της αναπαραγωγής. Επρόκειτο για την ίδια την ουσία του εργατικού κινήματος. Στα τρία στοιχεία που την ορίζουν (εργασιακή διαδικασία, ενσωμάτωση της αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης, σχέσεις μεταξύ των κεφαλαίων με βάση την εξίσωση του ποσοστού κέρδους), η απόσπαση σχετικής υπεραξίας συνεπάγεται τη σύμπτωση μεταξύ παραγωγής και αναπαραγωγής, και συνακόλουθα τη συνύφανση ανάμεσα, αφενός, στη συγκρότηση και αναπαραγωγή του προλεταριάτου ως τάξης και, αφετέρου, την αντίφασή του με το κεφάλαιο. Η αντίφαση ανάμεσα στο προλεταριάτο και το κεφάλαιο έχει τότε σαν θεμελιώδες περιεχόμενο την ίδια της την ανανέωση, απ' όπου και η ταυτότητα ανάμεσα στη συγκρότηση του προλεταριάτου ως τάξης και την αντίφασή του με το κεφάλαιο. Μέσα στην αντίφασή του με το κεφάλαιο, η οποία το ορίζει σαν τάξη, το προλεταριάτο θέτει σε αμφισβήτηση τον εαυτό του.